TussenRuimte

TIJDSCHRIFT VOOR
INTERCULTURELE THEOLOGIE

KLASSIEKE EN PINKSTERKERKEN IN GESPREK

2013 | 4

INHOUD

TR

3 Van de redactie

15 Column

30 Was getekend

37 Column

54 Beeldmeditatie

56 Impressies

58 Boeken

62 Film

63 Muziek

64 Vooruitblik

4 REPORTAGE | Klaas Bom
'Pinksterprotestant' in Ecuador

9 ONDERZOEK | Jelle Creemers
Unieke en gedurfde internationale dialoog

16 VISIE | Melvin Ho
Het einde der tijden, de einden der aarde: pentecostale missiologie

21 DEBAT | Elisabeth Salazar
De intensiteit van het alledaagse

25 PORTRET | Arjan Schoemaker
Durf te dromen
Mattheus van der Steen en TRIN

31 ANTITHESE | Anthony Kennedy
De snelle groei van pinksterkerken in Brazilië

38 MENSEN IN BEELD | Lieve Troch
Neo-pentecostale marketing
De 'Igreja Universal do Reino de Deus'

43 INTERVIEW | Tom Boesten
Mgr. Van Burgsteden:
Een gave en een rijkdom voor de kerk

48 PERSPECTIEF | Rutger Mauritz
Golven van de Geest

TussenRuimte
tijdschrift voor interculturele theologie

jaargang 6 | nummer 4 | december 2013
ISSN 0165-988X

TussenRuimte is een oecumenisch kwartaaltijdschrift voor interculturele theologie, geredigeerd door een Nederlands-Belgische redactie.

TussenRuimte doet in woord en beeld verslag van gelovige en missionaire initiatieven, lokaal en wereldwijd. Het tijdschrift wil vanuit het christelijk geloof inspireren en reflecteren op religies en culturen, met de bedoeling steeds opnieuw een proces van verstaan op gang te brengen. Zo kan ruimte ontstaan voor de betekenis van het evangelie in onze tijd.

TussenRuimte is een uitgave van de Nederlandse Zendingsraad (NZR) in samenwerking met de Verenigde Protestantse Kerk in België en uitgeverij Kok in Utrecht.

© 2013 Uitgeverij Kok en de redactie van *TussenRuimte*
Overname van artikelen is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie.

Omslagillustratie: 'Pinksteren', een van de 22 gebrandschilderde ramen van de Marktpleinkerk in Winschoten, vervaardigd door Femina Schilt-Geesink (1908-1988). Foto uit: Bert L. van der Woude, De weg van het licht, *Zoetermeer: Boekencentrum, 2009, verkrijgbaar via bertlvanderwoude@gmail.com*

Redactie
Ineke Bakker, Tom Boesten, Annemiek Buijs-Tuytelaars, Eleonora Hof, Aart Mak, Wilbert van Saane (hoofdredacteur), Arjan Schoemaker, Johan Visser

Eindredactie
Marieke van der Giessen-van Velzen

Secretariële ondersteuning
Marion Popkema-van der Ven

Redactieadres
Redactie *TussenRuimte*, Nederlandse Zendingsraad,
Postbus 8092, 3503 RB Utrecht
redactie@tussenruimte.com
www.tussenruimte.com

Basis-layout
Peter Slager | Garage bno

Illustraties
Studio Joyo (omslag), Klaas Bom / Kerk in Actie (5, 6, 8), Jelle Creemers (10, 11, 13), Anthony Kennedy (32, 34, 35), Stichting Katholieke Charismatische Vernieuwing (44-47), Rutger Mauritz (50-52)

Abonnementenadministratie
VBK | media, abonnementen
Postbus 6088, 4000 HB Tiel
Telefoon (0344) 63 70 85
Fax (0344) 63 56 59
abonnementen@kok.nl

Abonnementsprijs met ingang van 1 januari 2014
Een jaarabonnement in Nederland kost € 41,00;
in België € 44,00; elders in Europa € 48,00.
Een studentenabonnement kost € 27,50.
Losse nummers kosten € 10,50 (exclusief porto).
Een proefabonnement van twee nummers kost € 15,00.
Het abonnementsjaar loopt van januari tot en met december.
Abonnementen worden stilzwijgend verlengd, tenzij minimaal zes weken voor het einde van de abonnementsperiode schriftelijk is opgezegd. Adreswijzigingen graag drie weken voor de ingangsdatum schriftelijk doorgeven.

Deze uitgave is gedrukt op papier van verantwoorde herkomst.

Influisteringen van de Geest

Toen ik als tiener voor het eerst schuchter een pinkstergemeente binnenstapte, voelde ik twee dingen. Aan de ene kant diepe bewondering voor de ongedwongen, oprechte omgang met God. Aan de andere kant vervreemding, omdat ik maar moeilijk mee kon komen in die ongedwongenheid. Sinds die zondagmorgen heb ik de pinksterkerken beter leren kennen. Ik heb met pinkstermensen opgetrokken, gezongen, gebeden. De tweeledigheid in mijn gevoel is niet verdwenen, maar ik heb toch gemerkt dat ik met pinksterchristenen veel deel, niet in het minst op missionair vlak.

In deze *TussenRuimte* gaan auteurs uit de klassieke kerken en auteurs uit de pinksterkerken een gesprek aan, met name over missie. Er komen gevoelige onderwerpen aan bod. Wat zijn de wegen van de Geest in deze tijd? Welke influisteringen zijn van de Geest en welke niet? Er wordt wederzijdse waardering uitgesproken, maar ook wederzijdse kritiek – en zelfkritiek. We hopen dat deze artikelen zullen bijdragen tot beter begrip en een diepere waardering binnen de ene, wereldwijde kerk.

Nergens is de pinksterbeweging zo groot en invloedrijk als in Latijns-Amerika. Daar staat de ontmoeting tussen pinkster en klassiek vaak op scherp. We hebben er daarom naar gestreefd christenen uit die regio aan het woord te laten.

Onder 'klassieke kerken' rekenen we in dit nummer de rooms-katholieke, de protestantse, de orthodoxe en de evangelische kerken. Ook de term 'pinksterkerken' vatten we heel ruim op, ons bewust van de schakeringen en de interne discussies in de (neo-)pentecostale wereld.

— Wilbert van Saane, hoofdredacteur

‘Pinksterprotestant’ in Ecuador

Voor veel gelovigen in de klassieke kerken lijken de relatieve nieuwkomers, de pinksterkerken, een bepaald soort evenwicht te verstoren. Vanuit zijn ervaringen in Ecuador houdt Klaas Bom, Nederlandse protestant aan een pinksterseminarie, de verhoudingen tegen het licht.

Samen met mijn vrouw Conny Roggeband werk ik al weer ruim vier jaar voor Kerk in Actie op een pinksterseminarie vlakbij Quito, een bergstad in Ecuador. Op zichzelf is dat een bijzonder gegeven: niet veel kerken of kerkelijke zendingsorganisaties zenden medewerkers uit naar een organisatie met een duidelijke andere kerkelijke kleur. Meestal vindt zending plaats binnen de enigszins veilige kaders van dezelfde traditie, met een uitzondering voor een interkerkelijke of oecumenische setting; het cultuurverschil maakt het samenwerken immers al ingewikkeld genoeg. Onze uitzending door de Protestantse Kerk weerspiegelt dan ook het verlangen om het gesprek met de pinksterkerken aan te gaan.

Ingewikkeld

Dat men dit heeft aangedurfd is een belangrijk gebaar, maar het maakt met name de terugkoppeling naar Nederland voor ons wel extra ingewikkeld. Pinksterkerken worden door traditionele kerken in Nederland namelijk zelden als partners gezien met wie samen wordt opgetrokken. Veel protestanten vinden ze enigszins bedreigend. Dat gevoel geeft voeding aan de gedachte dat er sprake is van een tegenstelling tussen enerzijds alle traditionele kerken en anderzijds de relatieve nieuwkomers, de pinksterkerken, die een bepaald soort evenwicht verstoren. Ik wil deze voorstelling van de verhoudingen eens tegen het licht houden.

Ertussenin

Wij werken niet alleen op het seminarie, we zijn ook lid geworden van de pinksterkerk die op de campus bij elkaar komt, kortom we zijn wat omgeving betreft geheel ondergedompeld in de pinkstersferen. In combinatie met ons lidmaatschap van de Protestantse Kerk levert dat vaak boeiende (en inmiddels soms ook vermoeiende) ervaringen en inzichten op, waarin we niet ontkomen aan het vergelijken van het Latijns-Amerikaanse pinkstergebeuren met onze Nederlandse protestantse traditie. We voelen ons er vaak tussenin staan. In wat hieronder betoogd wordt over het contact tussen pinksterkerken en de traditionele kerken staat met name in het perspectief van onze ervaringen in Quito en van gesprekken met collega´s en studenten.

Samen *‘evangelicos’*

Het bijzondere aan het Latijns-Amerikaanse pinksterperspectief is dat het verschil met

de traditionele protestantse kerken als vrij klein wordt gezien. Dat komt onder andere omdat de traditionele protestantse kerken hier relatief klein zijn en niet heel veel ouder dan de pinksterkerken. In veel landen worden protestant en pinkster samen *'evangelicos'* genoemd, wat niet alleen aangeeft dat ze vanuit het dominante rooms-katholieke perspectief gezien bij elkaar

'Popcultuur van de pinksterkerken' in muziek, retoriek en lichaamstaal

horen, maar ook dat ze iets belangrijks gemeen hebben, namelijk het doorslaggevende belang van het evangelie en de Bijbel. De pinksterkerken is het echter veel beter gelukt om mensen aan zich te binden; het traditioneel protestantisme is slechts een randverschijnsel in de Latijns-Amerikaanse samenlevingen.

Boze machten

Onze Peruaanse collega spreekt in dit verband over de 'popcultuur van de pinksterkerken', die weerspiegeld wordt in de muziek, maar ook in de retoriek en dramatiek van de preken, en bijvoorbeeld de grote plaats voor lichamelijke participatie in de diensten. Ook de inhoud van de boodschap zou je 'volks' kunnen noemen. De manier waarop het dagelijkse leven door de traditionele religie en het volkskatholicisme wordt begrepen, komt terug in de pinksterbenadering. Zo speelt het kindje Jezus een belangrijke rol in het volksgeloof, veel families hebben een pop van het kindje in huis en schrijven het allerlei wonderlijke machten en bescherming toe. Deze machten zijn in de ogen van veel pinkstergelovigen verbonden met de duivel. Daarom moeten mensen die zich bekeren afscheid nemen van hun kindje Jezus, wat vaak gepaard gaat met een ritueel van duiveluitdrijving. Zo wordt het huis schoongemaakt en de familie onder de helende macht van Jezus gesteld, zoals dat hier vaak wordt genoemd.

Veel families hebben een pop van het kindje Jezus in huis en schrijven het allerlei wonderlijke machten en bescherming toe.

Met genezingen (een ander belangrijk thema in de Andes) en het uitdrijven van demonen krijgen de mensen de antwoorden in een taal die voor hen heel herkenbaar is vanuit hun geloof in de geestenwereld en boze en goede machten. Ook de bekering van de volkscultuur, van machismo, drankmisbruik en geweld, tot aan corruptie, wordt vanuit het perspectief van duistere banden en boze geesten benaderd, zo merken we steeds weer in onze kerk.

Doop in een pinksterkerk in Colombia

Keerzijde

De pinksterkerken spreken dus zeer goed de taal van de mensen en kiezen voor populaire vormgeving. Deze keuze voor de mensen in hun eigen cultuur heeft veel ontroerende momenten van zoeken en gevonden worden tot gevolg. Deze hartveroverende gerichtheid op alle mensen en met name ook op de miljoenen (vergeten) armen, heeft echter ook een keerzijde. Het theologische gehalte van de pinksterbenadering is een ondergeschoven kindje, soms vraag je je af hoe het inhoudelijk nu allemaal samen kan gaan. Bovendien leidt deze gerichtheid op 'het volk' soms tot zo´n groot verlangen naar de grote getallen, zowel in lidmaatschap als in financiële middelen, dat die het handelen van een kerk of dominee geheel beheersen.

Impact van het geloof

Vanuit Latijns-Amerika stellen de pinksterkerken mijns inziens heel duidelijk de vraag aan de wereldkerk voor wie we nu eigenlijk kiezen en wat de missie van de kerk is. Is dat de cruciale verandering van concrete mensenlevens of een ander doel? Dat wil niet zeggen dat men vanuit een pinksterperspectief niet ziet dat zo'n andere doel, zoals het streven naar verandering van maatschappelijke verhoudingen in het licht van Gods koninkrijk of theologische verdieping en actualisering met het oog op

Volkse benadering kent veel ontroerende momenten van zoeken en gevonden worden

culturele veranderingen, ook heel behartigenswaardig kunnen zijn. Maar het gaat hier om prioriteiten. In dat opzicht is het oude pinkstercredo, het redden van zielen, nog steeds heel belangrijk. Mijns inziens sluiten deze twee benaderingen elkaar niet uit, maar de praktijk wijst uit dat het toch moeilijk is om beide met gelijke intensiteit te doen. Bovendien blijkt dat een wat meer indirecte benadering vaak tot gevolg heeft dat het concrete handelen van de kerk beperkt blijft tot een beperkte groep, en daardoor minder volks en dus op een bepaalde manier elitair is.

Veel meer geïnteresseerd in geloofsbeleving en inspiratie voor de praktijk

In het verlengde hiervan stellen de pinksterkerken ook de vraag naar de impact van het geloof, niet alleen in ethiek, maar ook in lichamelijke, psychische en spirituele beleefbaarheid van Gods aanwezigheid. In dit opzicht staan de pinksterkerken veel dichter bij de tijdgeest en de ervaringscultuur. Vanaf het ontstaan van de pinksterbeweging aan het begin van de twintigste eeuw heeft ze veel vragen gesteld bij de dogmatische en academische benadering van geloof in de traditionele kerken. Inmiddels zijn die vragen nu ook gemeengoed binnen de traditionele kerken zelf, veel protestanten en rooms-katholieken zijn nog nauwelijks geïnteresseerd in de dogma's of confessies, maar juist in geloofsbeleving en inspiratie voor de praktijk.

Gevoelige punten

De gevoelige punten van beide gesprekspartners betreffen die thema's die binnen de verschillende tradities zelf voor verdeeldheid zorgen. Daarom kan de pinksterbeweging als zodanig al een struikelblok vormen voor een goed gesprek, om de eenvoudige reden dat de pinksterinvloed in traditionele kerken wereldwijd groeiende is en dit vaak ervaren wordt als een bedreiging van de eigen (protestantse, rooms-katholieke) identiteit. Daarnaast is de seksuele ethiek een aangelegen punt, omdat ze binnen de traditionele kerken, met name tussen Zuid en Noord, veel spanning oplevert. Die kan gemakkelijk versterkt worden door de pinkstervisie op bijvoorbeeld homoseksualiteit, die vaak het geloof in genezing benadrukt. De bekeringstraditie van de pinksterkerken levert ook op andere terreinen botsingen met de meer dialogische benadering van de huidige maatschappij door veel traditionele kerken. Maar ook spanningen binnen de pinksterkerken vormen een kwetsbare plek voor het samenspreken. Nog veel sterker dan voor de traditionele protestantse kerken geldt dat de pinksterkerken als een bepaald soort eenheid eigenlijk niet bestaan. De enorme groei van vrije kerken heeft de diversiteit alleen maar doen toenemen. Dat betekent dat een min of meer representatief pinksterstandpunt niet zo gemakkelijk is te vinden en dat er weinig verbondenheid wordt beleefd. De scheidslijn tussen zogenaamde klassieke pinksterkerken (zoals *Assemblies of God*, Church of God en andere) en neopentecostalen weerspiegelt een interne spanning over het omgaan met de traditie van de wereldkerk en oorspronkelijke culturen,

Voor een rooms-katholieke kerk in Peru

en het verstaan van materiële zegeningen. De zogenaamde welvaartstheologie is een heikel punt in pinkstertheologie, zeker hier in Latijns-Amerika.

Elkaar steunen en vasthouden

Hoe belangrijk het gesprek tussen traditionele kerken en pinksterkerken ook is, mijns inziens is het niet behulpzaam om dit als een gesprek tussen twee min of meer homogene en afzonderlijke groepen te presenteren. Traditioneel is immers deels verpinksterd en pinkster is na ruim honderd jaar soms ook erg traditioneel. De charismatische beweging in de traditionele kerken was de eerste grote brug tussen deze tradities. Relatief los daarvan won de muzikale benadering van de pinksterkerken steeds meer aan populariteit in de traditionele kerken; deze lijkt nu in het nieuwe Liedboek voor Nederlandse protestanten te zijn gecanoniseerd. Ten slotte noem ik het opbloeiende missionaire elan in verschillende protestantse kerken in Europa van de laatste dertig jaar, dat evenmin te begrijpen is zonder de invloed van de pinksterbeweging. In de traditionele kerken van de 'tweederde' wereld is deze invloed vaak nog groter.
Tegelijkertijd hebben de pinksterkerken zich ook ontwikkeld. Met name het engagement met het zogenaamde bijbels fundamentalisme uit evangelisch-reformatorische hoek heeft tot een bepaalde dogmatisering geleid die heel traditioneel kerkelijk aandoet. Daarnaast hebben sommige pinksterkerken zeer stevige hiërarchische structuren, inclusief bisschoppen en apostelen. Het gesprek moet mijns inziens dan ook niet gaan over de verschillen en overeenkomsten tussen twee blokken of groepen, maar over de ontwikkelingen waarin alle kerken betrokken zijn en hoe we elkaar kunnen steunen en vasthouden in het perspectief van Gods koninkrijk.

Het gesprek moet gaan over de ontwikkelingen waarin álle kerken betrokken zijn

— Klaas Bom, uitgezonden door Kerk in Actie, is docent theologie en kadervorming aan het Seminario Sudamericano (Semisud) in Quito, Ecuador.

Unieke en gedurfde internationale dialoog

Rooms-katholieke kerk en klassieke Pinksterbeweging

Midden de jaren zestig, toen pinksterevangelisten enthousiast antiroomse pamfletten verspreidden en 'oecumene' luid vanaf hun kansels werd verketterd, was David du Plessis – bijgenaamd 'Mr. Pentecost' – als waarnemer aanwezig bij het Tweede Vaticaans Concilie, het grootste kerkelijke gebeuren van de vorige eeuw. Op basis van zijn aanwezigheid daar en een vriendschap die hij vervolgens opbouwde met benedictijns theoloog Kilian McDonnell, werd enkele jaren later een zeer onwaarschijnlijke oecumenische dialoog gestart.

De 'Internationale Dialoog' tussen de Rooms-katholieke kerk en de klassieke Pinksterbeweging werd in 1972 geïnitieerd en is inmiddels aan haar zesde fase bezig. In de loop van vier decennia heeft zij zich ontwikkeld van een fragiele gespreksgroep, gekenmerkt door wederzijds wantrouwen, tot een stabiele en volwaardige theologische dialoog, die op gedurfde wijze uniek oecumenisch werk verricht.
Uniek, niet alleen omdat de partners zo ongelijk zijn, maar ook omdat ze zich reeds zowel met systematisch-theologische vragen als met problemen uit kerk- en zendingspraktijk en met spiritualiteit heeft beziggehouden.
Gedurfd, niet alleen omdat deze dialoog onder voortdurende kritiek vanuit beide geloofsgemeenschappen staat, maar ook omdat de gesprekspartners zich qua methodiek op niet eerder bewandelde paden hebben begeven, bijvoorbeeld in het ontwikkelen van een dialoogtechniek die bewust de confrontatie opzoekt en in het besluit om gezamenlijk de kerkvaders te bestuderen als basis voor theologische herbronning.
Dit artikel beoogt de moeilijkheid én het nut van deze dialoog te bespreken door (a) drie fundamentele en onderling gerelateerde knelpunten in de relatie tussen de Rooms-katholieke kerk en de pinksterkerken aan te wijzen, (b) in een beknopt overzicht aan te geven hoe daarmee is omgegaan in deze Internationale Dialoog, met name in de fases III, IV en V (1986-2006), en (c) in een

'Moeilijke' thema's als sacramenten, structuren en heiligheid werden in openheid besproken

conclusie het belang van deze dialoogresultaten te benoemen.

Drie pijnpunten

Drie belangrijke pijnpunten in de relatie tussen de Rooms-katholieke kerk en de pinksterkerken betreffen verschillen in spiritualiteit, in kerkbegrip en in zendingspraktijk. Uit een korte bespreking zal blijken dat deze pijnpunten erg op elkaar betrokken zijn.

Ten eerste hebben beide gemeenschappen een zeer verschillende visie op christen-zijn. De Rooms-katholieke kerk vertrekt vanuit een sacramenteel perspectief en beschouwt iedere gedoopte in principe als een christen. Pinksterchristenen komen voort uit de evangelische traditie, die nadruk legt op het belang van een persoonlijke en bewust ervaren geloofskeuze voor Jezus (*conversionism*). Het hoeft niet te verbazen dat, als pinksterchristenen vervolgens de rooms-katholieke kinderdoop afwijzen en rooms-katholieken geloofservaringen kritisch bevragen, zij zich ieder tot in de ziel gekrenkt voelen.

Ten tweede hebben deze tradities diametraal tegenover elkaar staande visies op de kerk. Ecclesiologie in de Pinksterbeweging bouwt voort op soteriologie: 'de kerk' is de (onzichtbare) gemeenschap van alle gelovigen, waartoe zichtbare kerkvormen slechts in afgeleide relatie staan. De Rooms-katholieke kerk verbindt echter kerkelijkheid direct met haar zichtbare structuren: de kerk van Christus 'wordt gevonden in de katholieke Kerk, bestuurd door de opvolger van Petrus en door de bisschoppen, die met hem in vereniging leven' (*Lumen Gentium* 8). De Rooms-katholieke kerk met haar superioriteitsclaim van de eigen kerkelijke structuren en de pinksterbeweging, die het belang van

Het eerste dialoogteam op bezoek bij paus Paulus VI, Rome, 1976

Internationale Dialoog in fasen		
1972-1976	Fase I	Vergelijking van spiritualiteiten en theologieën
1977-1982	Fase II	Confrontatie: kerk, traditie, Maria
1986-1990	Fase III	Perspectieven op koinonia
1990-1998	Fase IV	Evangelisatie, proselitisme en gezamenlijk getuigenis
1998-2006	Fase V	Christen worden
2011-2015	Fase VI	Geestesgaven in de kerk

zichtbare structuren van christelijke eenheid relativeert, zijn ecclesiologische tegenpolen. Ten derde hebben beide tradities een totaal verschillende aanpak van zending en evangelisatie. Sinds vele eeuwen streeft de Rooms-katholieke kerk de kerstening van cultuur en maatschappij na om zo het evangelie te verspreiden. Dit mondde aan het begin van de twintigste eeuw uit in een *orbis christianum* dat niet alleen grote delen van Europa maar ook van de beide Amerika's en Afrika omvatte. Sinds dat moment zijn pinksterevangelisten echter begonnen, oorspronkelijk vanuit Noord-Amerika, de wijde wereld in te gaan met één helder doel: ieder die zich nog niet bewust en persoonlijk tot Christus bekeerd heeft tot een dergelijk keerpunt in zijn of haar leven brengen. Of die persoon zich al dan niet in een 'gekerstende' context bevindt, is daarbij irrelevant. Het spreekt voor zich dat dit tot behoorlijke spanningen leidt in regio's met een historische christelijke aanwezigheid, in het bijzonder in Zuid-Amerika.

Fase III – kerkelijk bewustzijn

De eerste twee fasen van de pinkster-katholieke dialoog waren met name verkennend: perspectieven op talrijke thema's werden gedeeld in een sfeer van groeiend vertrouwen. Door een week per jaar niet alleen met elkaar te discussiëren, maar ook samen te bidden en te vieren, werd diepgaande dialoog mogelijk. De drie meest recente fasen hebben zich daarna uitgebreid met de genoemde drie problemen beziggehouden. Fase III (1986-1990) had als overkoepelend thema '*koinonia*,' een onderwerp dat toen oecumenisch '*hot*' was en de dialoogpartners toeliet overeenkomsten in kerkelijk bewustzijn te verkennen (*Final Report* (FR) III). De dialoog vertrok vanuit de dubbele overtuiging dat ze deelden in de ene Geest en dat beiden streefden naar eenheid zo hecht als die tussen Vader, Zoon en Geest (FR III:29-33). De dialoogpartners konden daarna elk een basis voor gemeenschap met de ander aanwijzen. De Rooms-katholieke kerk erkent immers normaalgesproken de pinksterdoop – tenminste als die gebeurt in de naam van de Drie-enige God. En de pinkstergelovigen herkenden in hun rooms-katholieke dialoogpartners 'echte gelovigen,' die Jezus als Heer vertrouwden en ervoeren.

Het huidige dialoogteam op bezoek bij Aartsbisschop Lori (Baltimore, 2013)

De basis voor wederzijdse erkenning, die zo is gelegd, blijft echter in beide gevallen voorwaardelijk (FR III:54-55). Immers, wat moeten rooms-katholieken denken van '*Oneness Pentecostals*', die de klassieke belijdenis van de Drie-eenheid ontkennen en dopen 'in de naam van Jezus' (FR III:56)? En wat moeten de klassieke pinkstergelovigen denken van gedoopten zonder 'een bewust

geloofsantwoord op de evangelieverkondiging' (FR III:45)?
Toch konden binnen deze context moeilijke kerkelijke thema's in openheid besproken worden, zoals sacramenten, structuren en heiligheid. Ook werden sterke en zwakke punten in beide tradities (h)erkend, en een aantal overeenkomsten en (fenomenologische) parallellen, zoals tussen kinderdoop en het opdragen van kinderen (FR III:63), kon worden gelijst. Maar desondanks bleven de tradities met ernstige onderlinge relatieproblemen kampen, die aparte aandacht vereisten.

Fase IV – zendingspraktijk

Immers, in de kerkelijke praktijk waren (en zijn) ondanks dit theologische basispotentieel de relaties tussen beide geloofsgemeenschappen op diverse plaatsen in de wereld, en met name in Zuid-Amerika, zeer gespannen. Als men elkaar beschuldigingen van 'sektarisme' en 'syncretisme' toeroept en er actief getracht wordt de ander te blokkeren (FR IV:70), is christelijke eenheid ver zoek. De oorzaak van de spanningen werd met name gevonden in activiteiten van pinkstergelovigen, die door henzelf als 'evangelisatie' maar door de katholieken in hun omgeving als 'proselitisme' worden geduid. Fase IV (1990-1998) besprak dit thema in een breder kader onder de noemer 'evangelisatie, proselitisme en gezamenlijk getuigenis'. Het eindrapport (FR IV) is erg narratief van stijl en bevat vele voorbeelden van lokale pinkster-katholieke verhoudingen, zowel positieve als negatieve.
Fundamenteel hebben de dialoogpartners elkaar gevonden in een gezamenlijke definiëring van kernbegrippen. Evangelisatie wordt beschouwd als een essentieel onderdeel van kerk-zijn en gedefinieerd in lijn met *Evangelii Nuntiandi* (22) als 'het verkondigen van de naam, de leer, het leven, de belofte, het koninkrijk en het geheimenis van Jezus van Nazaret, de Zoon van God' (cf. FR IV:11-21). Proselitisme wordt gedefinieerd als 'een onethische activiteit die vele vormen kent', bijvoorbeeld wanneer het evangelie door inzet van oneigenlijke middelen, met bewuste misrepresentatie van andere geloofsgemeenschappen en/of voor verkeerde doeleinden wordt misbruikt (FR IV:93). Zowel katholieken als pinksterchristenen veroordelen dit expliciet. Ten derde zijn ze het erover eens dat alle christenen het recht hebben om van het evangelie te getuigen naar alle mensen toe, en dus ook jegens andere christenen (FR IV:94). Ze willen daarom staan voor godsdienstvrijheid (FR IV:98-104), streven naar beter begrip van elkaar (FR IV:105-116) en trachten zo veel mogelijk samen te werken in dienst van het evangelie (FR IV:117-130).

Beide tradities hebben een totaal verschillende aanpak van zending en evangelisatie

Het einddocument van deze fase is tot op de dag van vandaag geduid als hét oecumenische document over proselitisme bij uitstek, maar in hoeverre het bijdraagt tot een verbetering van de pinkster-katholieke relaties is discutabel. Het feit dat er zeer weinig betrokkenheid was van Zuid-Amerikaanse pinkstervertegenwoordigers bij de totstandkoming van het document, maakt het niet evident dat het lokaal gemakkelijk toegeëi-

gend en geïmplementeerd wordt. De oprichting van lokale dialooggesprekken tussen katholieken en pinkstergelovigen in Brazilië in 2006 is echter zeker reden tot optimisme.

Fase V – geloof en doop

In de loop van de vierde dialoogronde werd duidelijk dat vele van de ervaren spanningen voortkomen uit een verschillend begrip van christen-zijn, hetgeen leidde tot het thema voor de vijfde fase, 'christen worden' (1998-2006).
De dialoogpartners hebben er wijs aan gedaan zich in de bespreking van dit thema niet te beperken tot de vraag wat 'bekering' inhoudt, maar het hele proces van groei naar christelijke volwassenheid onder de loep te nemen. Dat hun basisdefinitie van 'een christen' zeer verschilt, wisten ze immers al. De vijfde dialoogronde kon zichtbaar maken dat, ondanks hun verschillende theologische uitgangspunten en bijgevolg verschillende ideaaltrajecten, de visies van beide geloofsgemeenschappen op 'hoe een individu zich beweegt vanaf zijn of haar initiële ingang in het christelijke leven tot een vol, actief lidmaatschap in de kerk' (FR V:5), vele gelijkenissen vertonen. Bijvoorbeeld, het typische moment waarop iemand gedoopt wordt en zich het christelijke geloof persoonlijk toe-eigent mag dan verschillen in de tradities, geloof en doop horen voor zowel rooms-katholieken als pinkstergelovigen normaliter bij toetreding tot de christelijke kerk (FR V:25-96). Er werd ook ruime aandacht besteed aan de groeiende nadruk in de Rooms-katholieke kerk op vorming en doop van volwassenen (RCIA), hetgeen door de dialoogpartner erg werd gewaardeerd (FR V:48-59).
In de gesprekken vonden de geloofsgemeenschappen verder veel convergenties wat betreft de betekenis van discipelschap en van christelijke geloofsopvoeding (FR V:97-137). Ook zijn een aantal heikele thema's besproken, zoals de plaats van ervaring in het christelijke leven (FR V:138-191) en de betekenis van de doop in de Heilige Geest (FR V:192-262). Hierin bleek het echter erg moeilijk elkaar te vinden.

Prof. C.M. Robeck en bisschop M.F. Burbidge, co-moderatoren van de dialoog (fase VI), Baltimore, 2013

Beide geloofsgemeenschappen hebben in de vijfde fase getoond dat ze echt bereid zijn om buiten de geijkte paden te treden. De pinksterchristenen stemden ermee in om niet alleen de Bijbel, maar ook vroegchristelijke perspectieven in hun besprekingen te raadplegen. De rooms-katholieken waren bereid tot een open gesprek over een thema dat hen theologisch innerlijk verdeelt, de doop in de Heilige Geest. Dat beiden zich zo kwetsbaar durven opstellen, spreekt boekdelen over het gegroeide wederzijdse vertrouwen.

Vervolgopdracht

In de loop van de besproken drie fasen en twintig jaar is er in deze Internationale Dialoog tussen de Rooms-katholieke kerk en de klassieke Pinksterbeweging wat betreft de genoemde drie pijnpunten veel begrip en appreciatie gegroeid. Dit blijkt duidelijk uit de dialoograpporten; en gesprekken met en artikelen van deelnemers aan de dialoogontmoetingen bevestigen dit. Net als in andere oecumenische dialogen worstelt de Internationale Dialoog echter met de vervolgopdracht, namelijk om deze dialoogresultaten over te brengen naar de lokale kerken en gelovigen. Dit is vooral een uitdaging voor het pinksterteam, aangezien het hen compleet aan een overkoepelende kerkstructuur en aan erkende autoriteitsaanspraken ontbreekt. De deelnemers zijn zich hiervan zeer bewust en trachten langs diverse kanalen de dialoograpporten te verspreiden in hun achterban, zoals via wetenschappelijke genootschappen als de *Society for Pentecostal Studies* en via pinksterseminaries en -universiteiten.

Lokale dialogen

Een alternatieve methode die veelbelovend is maar nog in de kinderschoenen staat, is het opzetten van lokale dialogen tussen de Rooms-katholieke kerk en pinksterkerken. In Nederland heeft een dergelijke dialoog ruim tien jaar bestaan (1999-2009). Het bespreken van de internationale dialoograpporten op het lokale niveau heeft, aldus Kees Slijkerman, een van de rooms-katholieke voortrekkers van de Nederlandse dialoog, erg geholpen tot geestelijke herkenning en een groeiend verlangen naar meer zichtbare eenheid.

Het is belangrijk dat de dialoogpartners blijven zoeken naar creatieve vormen om hun dialoograpporten te verspreiden, aangezien de resultaten te waardevol zijn om te laten verstoffen. Gelukkig is creativiteit een van de sterke punten van Geest-bewegingen. En soms kan één invloedrijk man deuren openen die lang gesloten waren … Een charismatische Zuid-Amerikaanse paus misschien?

Literatuur

– De *Final Reports* van alle afgeronde dialoogfasen (I-V) zijn te vinden op de website van het Centro Pro Unione in Rome: *www.pro.urbe.it/dia-int/pe-rc/e_pe-rc-info.html*

– Jelle Creemers, 'Er is maar één Geest. Nederlandse katholieken en pinksterchristenen 10 jaar in dialoog', in: *Perspectief* 2, no. 2 (2009) [online beschikbaar]

– Jelle Creemers, 'The Intertwined Problems of Representation and Reception in Pentecostal Ecumenical Involvement', in: *One in Christ* 46, no. 2 (2011) [online beschikbaar]

– Cecil M. Robeck Jr., 'The Achievements of the International Pentecostal-Catholic Dialogue: 1972-2006' in: Radano, John (ed.), *Celebrating a Century of Ecumenism: Exploring the Achievements of International Dialogue,* Grand Rapids: Eerdmans, 2012, 163-194

– Wolfgang Vondey, *Pentecostalism and Christian Unity,* Eugene, OR: Pickwick Publications, Volume 1 (2010), Volume 2 (2013)

— Jelle Creemers doceert ecclesiologie en oecumene aan de Evangelische Theologische Faculteit te Leuven, België.

Een moetje?

Vier issues ontdekten ze samen in 2007 tijdens de conferentie 'Towards an emancipatory partnership' in Indonesië, waar 33 Indonesische protestantse kerken met de Nederlandse Protestantse Kerk bijeen waren om nieuwe vormen van partnerschappen op te bouwen: moslim-christenrelaties, diaconale roeping, capacity building *en relatie met de neo-charismatische dan wel pinksterbeweging.*
Over dat laatste werd onder meer gezegd: 'Traditionele kerken moeten hen niet zien als vijanden die moeten worden vernietigd, maar als vriend (partner) met wie we toenadering moeten zoeken om iets positiefs te verkrijgen.'
Drie keer het woord 'moeten' in één zin. Je zou kunnen zeggen dat de relatie tussen beide kerken lijkt op een 'moetje'. Aan elkaar overgeleverd als broeder en zuster in Christus.
Dat verbaast mij niets, gezien de nare verhalen ook hier in Lampung. Zo wilde een pinkstervoorganger graag diaconaal actief zijn in de GKSBS en hij gaf gemeenteleden rijst en andere dagelijks benodigdheden. De gemeenteleden ontvingen het eten met blijdschap. Maar na een tijdje bleek dat hij een dubbele agenda had. Hij stopte met het geven van eten en nodigde mensen uit naar zijn pinksterkerk. Door dergelijke ervaringen staan veel GKSBS-predikanten wantrouwend tegenover charismatische kerken. 'Als kristenisasi *het doel is, waarom gaan ze dan niet naar niet-christenen?'*
Toch is er ook positief nieuws: op sommige plekken komen voorgangers en predikanten van verschillende kerken maandelijks bijeen om te vieren, te bidden en te eten. Er ontstaat meer waardering voor elkaar ('jij bent zo, ik ben zo') en dit heeft in het predikant-gecentreerde Indonesië positieve gevolgen voor de hele gemeente. Een GKSBS-predikant: 'Hun logica van denken is om alles met gebed te benaderen. Om nader tot elkaar te komen, doen wij dat ook. En dat helpt om hun leefwereld in te duiken. Aan de andere kant laten wij zien hoe wij relaties aangaan met moslims. Ik heb mooie veranderingen gezien nadat we de voorgangers meenamen naar de koranschool: ze zagen moslims niet meer als vijand, maar als broeder'.

Er 'moet' veel gebeuren om de relatie tussen de traditionele kerken en pinksterkerken te verbeteren. Maar met commitment en de wil om elkaars leefwerelden in te duiken, kon dit moetje nog wel eens veranderen in een aardige relatie.

— Henriëtte Nieuwenhuis is predikant, in dienst van Kerk in Actie werkzaam als diaconaal toerustingswerker op het synodekantoor van de GKSBS, de christelijke kerk van Zuid-Sumatra in Indonesië. *www.kerkinactie.nl/blognieuwenhuis*

De einden der aarde, het einde der tijden: pentecostale missiologie

Het fenomeen dat in de kerkgeschiedenis aangeduid wordt als de moderne Pinksterbeweging, is tegenwoordig een van de meest bruisende missionaire bewegingen. Dit artikel belicht de visie van de Pinksterbeweging die richting geeft aan haar zendingspraxis en missionaire prioriteiten.

Aan het begin van de twintigste eeuw ontstond in Los Angeles (Verenigde Staten), in Sunderland (Engeland) en rondom het werk van Thomas Barrett in Noorwegen de moderne Pinksterbeweging. Door de opwekkingsbewegingen in deze plaatsen, of door de bedieningen van mensen die werden aangeraakt door de opwekking, beleefden mensen uit diverse landen de Heilige Geest en charismatische gaven op een manier zoals ze die voorheen niet kenden. Onder degenen die een 'doop in de Geest' ervoeren, bevonden zich gelovigen en zendingswerkers van verschillende christelijke tradities en denominaties.

Wel zending, geen missiologie

De Pinksterbeweging stelt dat zending altijd een essentieel onderdeel van haar DNA is geweest. Bijna een eeuw was de beweging actief betrokken bij missionaire activiteiten in de hele wereld. Ook vervulde zij een voortrekkersrol in 'omgekeerde zending', het uitzenden van zendelingen vanuit het zuidelijk naar het noordelijk halfrond. Maar met betrekking tot een omvattende pentecostale missiologie hebben pinkstergelovigen weinig gepubliceerd.

Een verklaring daarvoor is dat de Pinksterbeweging naar haar karakter een spontane, enthousiaste, door de Geest geïnspireerde zendingsbeweging is. Geraakt door Gods genade deelden pinkstergelovigen veelal hun christelijk geloof, zonder het gevoel dat een voorgegeven missiologische visie noodzakelijk is om richting te geven. Voor hen ging de praktijk vooraf aan filosofische of theologische reflectie, en het formuleren van een theologie of missiologie was een nevenproduct of een gevolg van hun geloofsactiviteit.

Belangrijker nog is dat de Pinksterbeweging vanaf het begin een eclectische christelijke beweging was, met aanhangers uit verschillende confessionele, kerkelijke, theologische en sociaal-culturele achtergronden. Hen verenigde echter de gemeenschappelijke ervaring van de gena-

degaven van de Geest. Te midden van deze diversiteit was het vrijwel onmogelijk, of zelfs problematisch, om gestalte te geven aan een sluitende pinkstertheologie of -missiologie.

Zes kenmerken

Hoewel er geen omvattende pentecostale missiologie is, zijn er wel een aantal filosofische overtuigingen te benoemen die bepalend zijn voor hun missionaire activiteiten.

Spiritueel-eschatologisch

Veel pinkstergelovigen beschouwden de pinkstertraditie als een beweging van herstel, namelijk als Gods heilsplan om de kerk te herstellen in de nieuwtestamentische zuiverheid.
Deze begon met de 'herontdekking' van de 'rechtvaardiging door geloof' door Luther en de protestantse beweging. Hierop volgde de herontdekking van de 'heiliging' door John Wesley en de heiligingsbeweging, en van 'goddelijke genezing' door A.J. Gordons 'genezing in de verzoening'. De moderne Pinksterbeweging was de herontdekking van de charismatische gaven en de kracht van de Heilige Geest, die de vroege apostolische kerk had gekenmerkt. Pinkstergelovigen beschouwden het fenomeen van de doop in de Geest, met het daaraan verbonden 'spreken in tongen' (*glossolalia*) en andere *charismata*, als de vervulling van de op de Pinksterdag aangehaalde profetie van Joël (Handelingen 2). Zij populariseerden de theologische termen 'vroege' en de 'late regen' en beschouwden de vroege regen als een verwijzing naar de uitstorting van de Geest van God op de Pinksterdag, terwijl ze de late regen zagen als de moderne Pinksterbeweging.
Toen pinkstergelovigen de doop in de Heilige Geest en het spreken in tongen ervoeren, concludeerden zij dat wat Joël de 'laatste dag' noemde aanstaande was: het *eschaton* dat was aangebroken met de Pinksterdag en dat uiteindelijk zou culmineren in de wederkomst van Jezus. Zij verwachtten dat met de laatste regen – de uitstorting van de Heilige Geest en de heroprichting van Israël als een natiestaat – het einde van het *eschaton* en de tweede komst van Jezus op elk moment in hun leven kon plaatsvinden.
Een ander element dat onderdeel was van het missiologische bouwwerk van de eerste pinkstergelovigen betrof de veronderstelling dat het 'evangelie van het koninkrijk' moest worden gepredikt aan alle naties en dat dan het einde (der tijden) zou komen (Mattheüs 24:14), voorafgaand aan Jezus' wederkomst. Deze bijbeltekst en het missiologisch verstaan daarvan vormde het hart van de pentecostale zending. Een bekend motto van pentecostale zendingsleiders was, gericht op hun zendingscollega's:

'Evangelie wereldwijd verkondigen, het einde van de geschiedenis is nabij'

'Laten we het evangelie aan al de volken prediken om de wederkomst van Christus te bespoedigen', of: 'Laten we het evangelie aan alle volken verkondigen en de Koning (Jezus) terugbrengen.'
Uit deze spiritueel-eschatologische missiologie van de eerste pinkstermensen kunnen

we het volgende afleiden over pentecostale missiologie.
Ten eerste dat de Heilige Geest de bron en de kracht van de zending is. Dit heeft een spontane wereldwijde verspreiding van het evangelie als gevolg.
Ten tweede dat de primaire en voornaamste focus van de pentecostale zending gelegen is in de verkondiging van het evangelie aan de volken ('tot de einden der aarde') en in het vormen van christelijke gemeenschappen van gelovigen (kerkplanting daar waar het evangelie nog niet werd verkondigd).
Ten derde dat de pinkstergelovige een sterk eschatologische verwachting heeft. De aanstaande wederkomst van Christus en het einde der tijden werden de grondleggende motivatie en drijfveer van de pentecostale zending. Het evangelie moet wereldwijd worden verkondigd en het eind van de geschiedenis is nabij.

Vrouwen met een bediening

De profetie van Joël en Petrus' aanhaling daarvan maakten duidelijk dat de Geest zou worden uitgestort op mannelijke en vrouwelijke dienaren en dat beiden zouden profeteren of namens Hem zouden spreken. Dit betekende dat vrouwen ook opgenomen werden in Zijn dienst of door God werden ingezet. Het moderne pentecostalisme onderstreept zonder enige terughoudendheid dat vrouwen, net als mannen, een bediening en missionair werk toevertrouwd wordt. Onder pinkstergelovigen bestond geen theologische, missiologische of kerkelijke controverse over de vraag of vrouwen konden worden bevestigd in een bediening of konden worden uitgezonden voor zendingswerk. Zij hadden gelijke rechten als de mannen. Hoewel dit nog niet vanuit de bronnen is aangetoond, zal een onderzoek naar pinksterzending aantonen dat vrouwen een grote invloed hadden op het zendingsveld. Meer dan eens waren zij effectiever en succesvoller dan de mannen. Klaarblijkelijk waren zij ook beter in staat lokale talen te leren, pasten ze zich sneller en beter aan de zendingscontext aan en waren ze vaardiger in het opbouwen van relaties.
Pinkstergelovigen waren verbonden met de evangelische beweging, vanwege het onderschrijven van het gezag van de Bijbel. Zij leunden op evangelische academici en literatuur, ook namen ze veel evangelische theologische verklaringen over. Vooral nadat de Pinksterbeweging erkend werd als behorend tot de hoofdstroom van de evangelische beweging, gaf zij steeds meer toe aan wat wel genoemd wordt de 'evangelicalisering van de pinkstertraditie'. Een van de gevolgen daarvan was dat prioriteit gegeven werd aan mannelijk leiderschap en hun participatie in bedieningen. Onderzoek door pinkstersociologe Margaret Poloma en pinksterhistoricus Edith Blumhofer laat zowel in aantallen, rol, invloed als functie een daling zien van pinkstervrouwen in bedieningen en zendingswerk.

Inheemse kerken

Een ander aspect van de pentecostale zendingsfilosofie is de stevige positie van het '*indigenous church principle*'. Tegelijk met de opkomst van het moderne pentecostalisme vond een significante paradigmawisseling plaats in de zending. De achttiende- en negentiende-eeuwse zendingsfilosofie van 'kerstening als europeanisatie' – zichtbaar

in de gewoonte om voor nieuwe bekeerlingen aparte dorpen te bouwen (om hen te scheiden van hun heidense omgeving) en in het buitenlands bestuur en financiering van het zendingswerk – sloeg om naar de inheemse kerk-principes van '*self-government, self-support and self-propagation*'. Pinksterzendelingen stonden onder sterke invloed van de geschriften van Roland Allen, zoals zijn *Missionary Methods: St. Paul's or Ours?* en namen zijn ideeën als richtinggevend over. Al in 1928 bepleitte Alice Luce, pinksterzendelinge in Latijns-Amerika, in het pentecostale blad *Word and Witness* de zogenaamde 'drie-zelf-formule', die toonaangevend werd in de pentecostale zendingsvisie. Pinksterzendingsleider William Richardson droeg daaraan veel bij, evenals Melvin Hodges die dit uiteindelijk volledig uitwerkte in *The Indigenous Church*, de eerste gepubliceerde pentecostale missiologie. Deze omslag in denken en visie had een grote toename van bijbelscholen en andere vormen van training voor het gemeentewerk tot gevolg. Met toewijding werden lokale kerken gebouwd, geleid en onderhouden door mensen uit het land zelf. Dit ging niet zonder moeiten en persoonlijke offers. Pinkstergelovigen zijn pas sinds kort begonnen met het weloverwogen ruimte maken voor 'zelf-theologiseren', als een belangrijk en noodzakelijk instrument in de pentecostale missiologie, als een noodzakelijk aspect ook in het volwassen worden van pinksterkerken in de niet-westerse wereld.

Pinksterzendingspraktijk is gericht op 'reaching, planting, teaching, touching'

Pinksterzending is pragmatisch van karakter, het theologische raamwerk spiritueel-eschatologisch.

Partnerschap in zending

De dynamische relatie tussen de opkomende nationale pinksterkerken, gesticht door zendingswerkers, en uitzendende westerse zendingsgenootschappen werd na verloop van tijd problematisch. Pinksterzendingsman Ralph Winter schreef een praktische handleiding *Missions Partnership*. Het blijft evenwel een moeizaam proces voor zendelingen die afkomstig zijn uit een welvarend, technologisch ver ontwikkeld deel van de wereld, om zich te verstaan met een voortdurende veranderend missionair partnerschap met de lokale kerken en hun leiders. Karakter, vorm en ethiek van missionaire partnerschappen blijven vooralsnog lastige onderwerpen in de pentecostale missiologie.

Contextualisatie

Pinkstermensen zijn niet gericht op theologische beschouwingen en over het algemeen sceptisch over de bijdrage van wetenschap-

pers aan de zending. Het duurde lang voordat ze aandacht schonken aan contextualisatie in zending en ze wezen bevrijdingstheologieën van de hand. Ze hebben weinig belangstelling voor mensen als Koyama, Nacpil en Kwame Bediako en hun besprekingen van contextuele theologie. Tot op vandaag zijn pinkstergelovigen uitsluitend toegewijd aan de verkondiging van wat zij definiëren als het bijbelse evangelie. Het gebruik van contemporaine en cultureel passende mediavormen in evangelisatiewerk beschouwen ze als de enige vorm van contextualisatie.

Integrale zending

Zoals ze zeer terughoudend waren met betrekking tot contextualisatie, zo zijn pinkstermensen ook argwanend als het gaat om sociaal werk of sociale en ethische vraagstukken van de moderne samenleving. De resultaten van het handjevol dat wel sociaal werk oppakte en daarmee inging tegen het gangbare pentecostale zendingsethos – zoals de *Lillian Thrasher Orphanage* in Assuit (Egypte), Mark Buntains *Mission of Mercy* in India en David Wilkersons bediening *Teen Challenge* (rehabilitatie van verslaafden) – hebben echter deze houding ten goede kunnen veranderen. Tegenwoordig gaan pentecostalen uit van een viervoudige zendingspraktijk: *reaching* (evangelisatie, bekering), *planting* (stichten van lokale kerken), *teaching* (training van discipelen en leiders) en *touching* (barmhartigheid en sociaal werk). Wel blijven pinkstermensen deze sociale bedieningen bewust verbinden aan evangelisatie; diensten van barmhartigheid beschouwen zij niet als een doel in zichzelf.

Taakgerichte theologie

Deze korte historische beschrijving van de pentecostale zendingsvisie en praktijk onderstreept voor ons dat de missiologie van de Pinksterbeweging in essentie een taakgerichte theologie is. Het theologische raamwerk is spiritueel-eschatologisch. De toewijding aan de principes van de inheemse kerk zijn de basis, de focus en het uiteindelijke doel van de activiteiten. Het anti-intellectuele vooroordeel dat in de ontstaansjaren van de Pinksterbeweging de boventoon voerde, vormde het pragmatische karakter van het zendingswerk. Datzelfde geldt voor de karakteristieke reacties op contextualisatie, de missiologische reflectie en de ontwikkeling van een omvattende pentecostale missiologie.

Vertaling: Gert Noort
Zie voor de Engelstalige versie van dit artikel, met literatuuropgave: www.tussenruimte.com

— Melvin Ho werkt als docent theologie en missie voor de *Assemblies of God,* momenteel in Nederland.

De intensiteit van het alledaagse

De weg van zending in Latijns-Amerika

De spiritualiteit van pinkstergemeenschappen omvat veel meer dan alleen de kerkdiensten. Het is de dagelijke viering van het leven, het is met vreugde en moed de uitdagingen onder ogen zien. Dit artikel bespreekt de alledaagse werkelijkheid van de missionaire weg van de Latijns-Amerikaanse Pinksterbeweging.

Als wij spreken over deze weg, over de intensiteit van het alledaagse, lopen wij het risico dezelfde fouten als vroeger te maken, toen zending op een militante wijze werd opgevat. Onze blik zal altijd door die ervaring gekleurd zijn.
De kerk in Latijns-Amerika en in de Caribiën loopt vandaag het gevaar de profetische missie te verwarren met de religieuze verwachtingen van de neoliberale samenleving. De socio-economische, politieke, culturele en vooral de religieuze chaos dwingen ons om de uitdagingen voor het geloof goed te doordenken.

Kruispunt

Wereldwijde ontmoetingen rondom het eeuwfeest van Edinburgh, de Lausanne-beweging, de wereldwijde Pinksterbeweging en de tiende assemblee van de Wereldraad van Kerken maken de balans op. Ze positioneren ons als succesvolle kerken, vooral als het gaat om missionaire taken. Wat hebben wij daarop te zeggen? We hebben grote aarzelingen bij dit triomfalisme. Het kan namelijk rampzalig zijn voor onze missie als christenen in onze landen en voor de wereldwijde vrede.
De Latijns-Amerikaanse kerken, vooral de pinksterkerken, worden weliswaar gezien als succesvolle en groeiende kerken, maar zijn ook herhaaldelijk bekritiseerd vanwege hun oppervlakkigheid. Zij zouden een kwantitatieve interpretatie van voorspoed hebben. Ze zouden antwoorden geven op de directe behoeften van de mensen, maar falen als het om de inhoud van de boodschap gaat.
Wat is ons antwoord daarop? Kijk naar de geschiedenis van de pinksterkerken en naar hun eenvoudige leiderschap. Het pinksterleiderschap ontstond als gevolg van het samenkomen van buitengesloten groepen: armen, zwarten, *indígenas*, migranten, gehandicapten. Dat bepaalt tot op grote hoogte de structuur en de theologie van deze kerken. Dit is een werkelijkheid die onder ogen gezien moet worden en die, ook al verandert er veel, karakteristiek zal blijven.

Scheve blik

De duizelingwekkende groei van de Pinksterbeweging wordt vanuit het postmoderne perspectief beschreven in markttermen. Dat is een scheve blik. Men kijkt dan immers niet naar de kracht van gemeenschappen die dagelijks hun geloof beleven met en voor de sociale outcasts.
In de Pinksterbeweging staat het gemeenschapsleven in nauwe verbinding met de visie op het leven als geheel. Het is een spiritualiteit of '*pentecostalidad*' (een term bedacht door de Peruaan Bernardo Campos), die een Geest-geïnspireerde dynamiek voorstaat. Deze spiritualiteit nodigt uit om niet in de eerste plaats te kijken naar kwantiteit, niet naar welvarende instituten, maar naar de alledaagse missionaire praktijk. Want daarin worden creatieve en spontane groepen zichtbaar die vreugdevol leven als kerk en het gemeenschappelijke goed dienen.

Zending van God of van de kerk?

Sinds het vertrek van de apostelen uit Judea, is de zending bang voor het al te spontane leven. Telkens weer worden pogingen ondernomen om zending te definiëren. David Bosch bevestigt dat de vroege kerk dat nooit geprobeerd heeft. Evangelisten gingen hun weg door eenvoudigweg antwoord te geven op de roep om kerk te zijn in hun tijd.
De geschiedenis getuigt van de weg die de kerk volgde, wanneer ze zich meester maakte van de zending. Bij tijd en wijle stond de mondiale zending ver van het gevoelen van Christus. Terecht stellen historici vragen over machtsmisbruik: in ons continent zijn diepe littekens achtergelaten. Terecht bekritiseren zij modellen van transplantatie van zending, die tot op de dag van vandaag opgelegd worden.
De zending in de Pinksterbeweging is spontaner, ook al zien we vandaag verschuivingen. Zij is verenigd in het krachtige en onweerlegbare bevel van God. Over honderd jaar kunnen wij nóg zeggen dat dát de weg van de zending is.
De zending is niet een project dat wij uitvinden of ontwikkelen, zending is van God. Wij worden ingeschakeld in het initiatief van God. Hij draagt vanuit de eeuwigheid zorg voor zijn schepping. Zijn werk van schepping, verlossing en heiliging zijn één. Hoe meer wij ons de zending toe-eigenen en annexeren, hoe meer wij zien dat Gods soevereiniteit ons zien passeert met de indrukwekkende kracht van zijn liefde.
Het is Gods zending die trouw zijn kerk vergezelt. Pinkstergemeenschappen laten ons de kracht van het persoonlijk getuigenis zien. Wij worden uitgenodigd om van het evangelie te getuigen en te verkondigen dat wij persoonlijk hebben beleefd. Niets geeft ons meer autoriteit dan de persoonlijke ervaring van redding.

Kracht en macht

Geen woord wordt vaker herhaald in de pinksterliederen en in het pinksterdiscours dan 'kracht'[1]. De zending is krachtig, want zij is goddelijk. Zij is doortrokken van de goddelijke essentie en soevereiniteit. Het is echter van groot belang om te laten zien om wat voor soort kracht het gaat.
Mens-zijn is relationeel zijn en bij relaties hoort macht. Het idee van macht en het geven van kracht luistert nauw in de zending. Wij hebben veel kritiek op het misbruik

van macht onder leiders in de Pinksterbeweging. Dit misbruik is vaak gebaseerd op ongelijke sociale relaties door verschillen in afkomst, ras en klasse. Dit is een realiteit die we niet kunnen ontkennen.
Macht in zending is echter vrijheid, gerechtigheid en liefde. Niets geeft ons meer kracht dan de kerk, want onze eigen ervaring van redding bevrijdt ons en verleent ons waardigheid. Wij zijn tegelijkertijd zendingsveld en zendingswerkers.
et werk van persoonlijke redding vormt de basis voor het gemeenschapsleven. Het gaat om verzoening met God en met zichzelf, die het mogelijk maakt om de ruimte te begrijpen die men inneemt en de relatie met de naaste en de schepping. In de pinksterbeweging wordt de zending daarom gezien als iets dat gedragen wordt door de kracht van God, de kracht van liefde, het nieuwe goede. Daarom kunnen we *zending* en de *kracht van God* niet scheiden.
Zo vindt de zending haar basis in de horizontale en verticale kracht. En kracht wordt verstaan als dienst en als instrument van het Koninkrijk van God, in het bouwen aan een meer rechtvaardige, respectvolle en solidaire wereld. Daarin is geen plaats voor misbruik van macht.
De Latijns-Amerikaanse ervaring toont aan dat het deelnemen in Gods missie de gemeenschap transformeert tot creatieve ruimten, die rusten in Gods missie temidden van een vijandige omgeving. Het is voldoende om hiervoor alleen al te kijken naar de evangelische kerken onder de Ecuadoraanse *indígenas*, de bewegingen van onteigenden in Brazilië, of de gebieden in Chili die door aardbevingen zijn getroffen.

Leven in overvloed

De zending van God is de kracht om te leven in overvloed. Gods zending geeft ons kracht en stelt ons in staat om afstand te doen van schadelijk gedrag. We moeten onderscheid maken tussen kracht en bekrachtiging.
Wij dienen een God van kracht die ons van zijn kracht geeft. Elke machtshiërarchie moeten wij weigeren, want dat ontmantelt ons als lichaam van Christus. De zending is een kracht die ons creatief maakt en ons op weg stuurt om missie te bedrijven tussen de uitgestotenen, om tussen de mensen te wandelen, om meer te zijn dan wegwijzers, waardoor de behoeftigen niet naar de hel zullen gaan.
Het is van fundamenteel belang dat we het geven van kracht zien als een wederkerig proces. Betrokkenheid bij de zending is een zaak van zowel diversiteit als gemeenschap. Er bestaat wederzijdse 'bekrachtiging' en 'ontkrachting'. Deze 'ontkrachting' is een vernietigende kracht en draagt niet bij aan het werk van God. Zending die zijn schepping insluit is echter holistisch en universeel. Het goede nieuws van God is een kracht die transformeert, die schitterende gevolgen heeft voor het fysieke, mentale, emotionele, spirituele, culturele en sociale leven – zowel voor hen die dat verkondigen als voor hen die naar hen luisteren.

Zending of kerk?

De grote vraag die we bovenal moeten beantwoorden, is deze: gaat het om de zending of de kerk? Uiteindelijk is zending geen optie: het is een onvermijdelijk en noodzakelijk bevel. Het is geen marginale of vrijwillige activiteit. Het is een heilig

moeten en een voorrecht. Dat impliceert dat het een taak is voor de hele kerk. Deze taak overstijgt het institutionele. Zending is de identiteit, de reden en het doel van de kerk. Het is alles wat de kerk doet als antwoord op de genade die haar redding bracht.
De Heilige Geest is de God van kracht, die *kracht geeft*, want Hij is krachtig en gevoelig. De Geest is geen versiering, zodat de kerk zich anders kan voelen dan andere religieuze expressies. De Geest is ook geen talent tot vermaak en versteviging van de liturgie. De dagelijkse spiritualiteit van de kerk is gebaseerd op het geloof dat de kerk van God er is voor de anderen, zoals Bonhoeffer zegt. Spiritueel zijn is antwoorden op God, bekrachtigd door Hem. Door Gods genade weten we dat we geroepen zijn. De goedheid van de Geest is ons niet zonder meer gegeven; het is de Geest die ons uitnodigt om gemeenschap te zijn en ons overtuigt van het belang van navolging.
De Heilige Geest komt onze levens binnen met vele goede eigenschappen, waarvan liefde de meest opvallende is. Dat doet ons opspringen, uitroepen, zingen, bidden, bezinnen en huilen – op een manier die passend is bij onze eigen cultuur. Maar boven alles doet de Geest ons voelen dat Hij 'alles vermag'.
In onze vijandige context, vormen zich daarom pinkstergemeenschappen, waarin solidariteit, een heldere identiteit en een gevoel van *owernship* samenkomen. Dat is iets heel anders dan kwantitatief succes. Pinkstergemeenten permitteren zich in deze tijden van sociale onverschilligheid geen air van onderlinge gezelligheid en assertiviteit naar buiten. Deze gemeenschappen staan op affectieve en geordende wijze in het leven.

Dagelijkse impuls

Spreken over de weg brengt risico's mee, zoals ik al waarschuwde. Wanneer we spreken over kracht en de Geest en zending, kunnen we het gevoel krijgen dat de kracht buiten de zending staat. Om het in markttermen te zeggen: men zou de diensten van de Geest moeten 'contracteren' om deel van zijn 'project' te kunnen zijn.
Wij zien spiritualiteit echter veeleer als de dagelijkse impuls die ons gehoorzaam doet antwoorden aan God. Wij interpreteren gehoorzaamheid als het antwoord dat wij in liefde en vrijheid geven, dat ons tot een eenheid bindt, en dat ons onder de mensheid en in de schepping plaatst. De spiritualiteit van zending is op geen enkele manier een optie, maar het is de kracht van God. De wereldwijde kerk beschikt over deze kracht, die eigen is aan haar profetische werk als heraut van het goede nieuwe.

Noot

1 *Poder* is afwisselend met 'kracht' en 'macht' vertaald.

Vertaling: Theo Pieter de Jong
De oorspronkelijke Spaanstalige versie van dit artikel vindt u op www.tussenruimte.com.

— Elizabeth Salazar-Sanzana doceert kerkgeschiedenis aan de Comunidad Teológica Evangélica de Chile.

Durf te dromen

Mattheus van der Steen en TRIN

De laatste jaren ontstaan er her en der in Nederland nieuwe charismatische groeperingen, die vaak geleid worden door twintigers en dertigers. Deze groeperingen opereren onafhankelijk van welke denominatie dan ook. Ze richten zich op evangelisatie en revival. Mattheus van der Steen en zijn organisatie TRIN – *Touch, Reach and Impact the Nations* – is er daar een van.

Door de sterke nadruk op de werking en gaven van de Heilige Geest willen deze nieuwe charismatische organisaties mensen God ten volle laten ervaren. Binnen evangelisch Nederland zorgt dit voor de nodige controverses. Er is zelfs een verschuiving ontstaan in een aloude polemiek, volgens sommigen. 'De tegenstellingen onder protestantse christenen lopen allang niet meer langs de lijnen van orthodoxie en vrijzinnigheid. Vergrijzende protestanten die zich te veel bezighouden met Klaas Hendrikse mogen dat denken, maar zij zouden beter kunnen letten op Mattheus van der Steen van TRIN. De grote tegenstelling in het protestantse kamp is die tussen charismatische en 'gewone' christenen', aldus Stefan Paas.[1]
Of Stefan Paas hierin gelijk heeft zal moeten blijken. Zijn artikel op CVKoers.nl maakt verder duidelijk dat er binnen de Protestantse Kerk Nederland niet of nauwelijks aandacht is voor de charismatische groeperingen, die wel aan populariteit winnen.
Wie is deze Mattheus van der Steen van TRIN, wat is zijn boodschap en wat is zijn relatie tot de bredere kerkelijke gemeenschap?

Mattheus van der Steen

Mattheus van de Steen staat aan het hoofd van de organisatie *Touch Reach and Impact the Nations (TRIN)*, die hij zelf in 2002 oprichtte. Hij is een zoon van een baptistenpredikant. Op 14-jarige leeftijd heeft hij, zoals hij zelf zegt, de stem van God gehoord die hem vroeg: Waarom ga je naar de kerk?

> 'Terwijl ik die stem hoorde was het of er een warme vloeistof over mijn lichaam stroomde en ik weet nog dat er dikke tranen over mijn gezicht biggelden ... Nog diezelfde avond gaf ik mijn hart aan Jezus.'[2]

Als antwoord daarop heeft hij als maritiem officier gevaren op de Anastasis van Mercy Ships, een schip dat de wereld overvaart en medische hulp verleent overal waar het komt. Tijdens een van deze reizen werd er een profetisch woord over Mattheus uitgesproken. Hij zou een sleutelrol gaan spelen in de eindtijd en een leger van mensen trainen en vrijzetten om te doen waarvoor ze door de Heer geroepen waren.
Enkele jaren later zag hij, als in een visioen, tijdens het lezen van een boek van de Duitse

opwekkingsprediker Reinhard Bonnke, de woorden *'Touch, Reach and Impact the Nations'* verschijnen. Deze naam heeft hij vervolgens aan zijn organisatie gegeven, die nu gevestigd is in Harderwijk.

Organisatie

TRIN's drieledige doelstelling (zie kader) wordt op verschillende manieren ingevuld. Verschillende hulpverleningsprojecten, variërend van het bouwen van weeshuizen en de zorg voor weduwen tot zonnepanelen en computers voor studenten in diverse landen, worden vanuit Nederland gefinancierd.
Het meest bekend zijn TRIN en Mattheus van de verschillende evangelisatieacties, *revival meetings* en genezingsdiensten. Die worden niet alleen in Nederland gehouden, maar vooral in landen als Myanmar, India, Israël en Oeganda. Deze meetings zijn in eerste instantie gericht op de 'transformatie' van christenen en in tweede instantie op het bereiken van hen die 'verloren' gaan. TRIN is internationaal vooral sterk verbonden met Iris Ministries van Heidi Baker. Mattheus van der Steen beschouwt haar en haar man als zijn geestelijke ouders.

Veel christenen zijn lauw en lijdzaam geworden en leven hun droom niet uit

Gedreven

Als je kijkt naar de persoon Mattheus van der Steen en de organisatie TRIN zie je een aantal

Doelstellingen TRIN

Zorg voor weduwen en wezen
De Bijbel laat duidelijk zien dat God een enorm bewogen hart heeft voor weduwen en wezen. TRIN heeft dan ook als visie om vanuit deze bewogenheid weduwen en wezen te blijven opzoeken, in aanraking met Jezus te laten komen, te ondersteunen, waar mogelijk van voedsel, drinken, opleiding en onderdak te voorzien, zodat ze een hoopvolle toekomst krijgen.

Opwekking en transformatie
Er is een diep verlangen om het Koninkrijk van God te prediken en te demonstreren met de wonderen en tekenen die daarop volgen. De visie van TRIN is om in de natiën waar naartoe gegaan wordt, waaronder Nederland, opwekking en transformatie te brengen door de kracht van de Heilige Geest.

Wereldevangelisatie
TRIN is diep bewogen met hen die verloren gaan. De visie is dan ook naar de natiën te gaan om het reddende evangelie van Jezus Christus te verkondigen en vele duizenden in een persoonlijke ontmoeting met Hem te brengen.

Bron: www.trin.nl

punten sterk naar voren komen. Hij is uitermate gedreven en vol enthousiasme voor God en Jezus. Hij reist de hele wereld rond om mensen in aanraking te brengen met het evangelie en genezingscampagnes te houden. Samen met verschillende anderen heeft hij kindertehuizen gesticht en met zijn organisatie zorgt hij voor weduwen en wezen. Hierbij wordt hij gedreven door een sterke overtuiging, dat mensen die niet in God geloven eeuwig naar de hel zullen gaan. Hij zegt hier over:

> 'Er is onder christenen haast geen besef meer dat mensen echt naar de hel gaan als ze Jezus niet leren kennen.'[3]

Hij heeft een hekel aan kerkelijke structuren en instituties. Tevens schrijft hij dat er geen plaats is voor kritiek en concurrentie tussen christenen. Volgens hem zijn veel christenen lauw en lijdzaam geworden en leven ze hun droom niet uit. Voor hem is alles mogelijk als je in God gelooft. God heeft grote dingen voor zijn volk voor ogen. Dit kun je bereiken door positief te denken. De Heilige Geest moet de ruimte krijgen, aldus het *mission statement*.
Binnen de beweging wordt er veel nadruk gelegd op de gaven van de Heilige Geest. Met name de genezingsgaven, spreken in tongen en profetische gaven, staan in hun campagnes centraal. Het vallen in de Geest, waarbij mensen door aanraking van de prediker op de grond vallen en in allerlei vreemde klanken beginnen te zingen, is een normaal gebruik.

Mattheus van der Steen: 'Ga daadwerkelijk zaaien.'

Welvaartsevangelie

In het vorige nummer van *TussenRuimte* stond een artikel over het welvaartsevangelie. Het evangelie dat door Mattheus van der Steen wordt verkondigd grenst hieraan. In zijn boek *Durf te dromen*, dat in 2009 de

'Stop met het geven van fooitjes aan God, maar ga daadwerkelijk zaaien'

publieksprijs voor het christelijke boek won, schrijft hij hier uitgebreid over. Hij stelt onder andere dat veel mensen veel te vast zitten aan hun geld; zij moeten dat geld investeren in het koninkrijk van God en uitgebreid zaaien.
Hij geeft het voorbeeld dat hij zelf zijn laatste honderd euro had weggegeven en een week later tienduizend euro van iemand kreeg, omdat de Heer dat had gezegd. Je moeten luisteren naar Gods stem, want Hij geeft je opdrachten om te zaaien. Als je hier gehoor aan geeft, zal de Heer je ook rijkelijk belonen. Mattheus geeft de lezers ook een opdracht mee:

> 'Ga zaaien en word deel van de geweldige oogst! Stop met het geven van fooitjes aan God, maar ga daadwerkelijk zaaien en verwacht een grote oogst.'[4]

Deze oogst is in eerste instantie een geestelijke oogst, maar zeker ook een materiële.

Controverse

Mattheus van der Steen legt er in zijn prediking sterk de nadruk op dat alles mogelijk is bij God en dat God voorspoed wil schenken aan zijn volgelingen, ook in gezondheid. Volgens Mattheus wordt een mens bij genoeg geloof genezen en daarom houdt hij in de hele wereld gebedsgenezingscampagnes.
Na een van zijn reizen naar Myanmar is er een controverse ontstaan over geclaimde genezingen. Door TRIN en Mattheus werd geclaimd dat er gedurende hun reis veel mensen waren genezen, onder wie een zestal blinde jongens uit een blindeninstituut. Een team van TRIN had in het instituut gebeden en had gezien dat deze jongens weer konden zien. In dit team zat ook een leraar kindergeneeskunde. Hier werd door een aantal mensen schamper op gereageerd en een onderzoeksjournalist trok naar Myanmar om het verhaal te verifiëren. Hij heeft de jongens gevonden en ze bleken nog steeds blind te zijn, in tegenstelling tot wat er beweerd werd.
De enige reactie die vanuit TRIN kwam, was dat ze zich blijkbaar hadden vergist, maar dat ze te goeder trouw gehandeld hadden.

Zoveel mogelijk revivalisten, die de wereld bekend maken met het evangelie

Deze affaire heeft er wel toe geleid, dat Mattheus van der Steen en TRIN de laatste twee jaar wat minder prominent aanwezig zijn geweest in het charismatische landschap.

'Het is tijd'

Ondertussen gaan ze wel door met het organiseren van *revival*-reizen naar landen als Myanmar, India en vele andere. Mattheus heeft als roeping om zo veel mogelijk mensen te mobiliseren, zogenaamde *revivalisten*, die de wereld bekend zullen maken met

het evangelie. Zoals uit zijn roepingsverhaal al duidelijk wordt, speelt hierin sterk mee dat hij gelooft dat we in het einde der tijden leven en dat het nu de tijd van grote wonderen is. De tijd van *revival* en van Jezus' terugkomst is nabij.
Hiertoe organiseerde TRIN in oktober van dit jaar in samenwerking met andere charismatische groepen de conferentie Mission Possible. Op deze conferentie werd gebeden voor openingen voor het evangelie in vijftig zogenaamde gesloten landen. Diverse vertegenwoordigers uit deze vijftig landen waren ook aanwezig. Mattheus zegt hier over: 'Ik geloof dat het oogsttijd is en dat de Heilige Geest wil doorbreken in elk van deze vijftig landen. Het is tijd voor elk gesloten land om te worden geopend.'[5]

Gespannen voet

Enthousiasme en passie voor de boodschap van het evangelie kun je Mattheus niet onthouden. De vraag is echter, of het evangelie zoals hij het verwoordt van genoeg realiteitszin getuigt. En wat de uitwerking van zijn boodschap is op de mensen die onder zijn gehoor komen. De belangstelling voor TRIN als beweging lijkt stabiel te zijn in Nederland en haar invloed in Nederland is niet zo groot. Maar internationaal is ze op steeds meer plekken actief, vooral door de verbindingen met internationale charismatische organisaties. De toekomst zal uitwijzen of Van der Steen en andere charismatische predikers inderdaad op gespannen voet blijven en/of komen te staan met 'gewone' christenen.

Noten

1. *www.cvkoers.nl/home/magazine/themas/9-politiek-a-samenleving/4457-de-grote-tegenstelling-is-die-tussen-charismatische-en-gewone-christenen.html*
2. M. van der Steen, *Durf te dromen. Wandel in je bestemming*, Harderwijk, 2008, blz. 19
3. Van der Steen, blz. 27
4. Van der Steen, blz. 47
5. *www.trin.nl/missionpossible*

– Arjan Schoemaker is coördinator zending bij de EA-EZA.

TRADITIONELE KERKEN EN PINKSTERKERKEN IN GESPREK

De snelle groei van pinksterkerken in Brazilië

'Het pinksterchristendom is misschien wel de snelst groeiende religieuze beweging ooit.'[1] Onderzoekers hebben een baaierd aan theorieën ontwikkeld om het succes ervan te verklaren. Door uitgebreid onderzoek van de grootste pinksterkerk van Latijns-Amerika ontdekte Anthony Kennedy betrouwbare gegevens die sommige van deze onderzoeken weerspreken, en die tevens een indicatie geven van wat wel waarschijnlijke oorzaken zijn van de snelle groei van de pinksterkerken.

Dit artikel presenteert enkele conclusies van een onderzoek naar de groei van de '*Assembléia de Deus*' (*AD*) in Brazilië[2], verreweg het grootste land van Latijns-Amerika.
De *AD* is de grootste pinksterdenominatie van het westelijk halfrond, met meer dan twaalf miljoen aanhangers.[3] Van alle pinksterchristenen in Brazilië zegt 48 procent te behoren tot deze ene kerk. Onderzoeksgegevens die zijn verzameld in deze denominatie, staan daarom voor bijna de helft van alle pinksterchristenen in Brazilië.[4]

Niet-waarschijnlijke oorzaken

Een van de belangrijkste observaties is dat de groei van het pinksterchristendom in Brazilië geen nieuw verschijnsel is. Daarom is het niet te verklaren met sociale, economische of politieke ontwikkelingen van recente datum. Dit is een belangrijke constatering, omdat veel theorieën over de groei van het pinksterchristendom in Latijns-Amerika de hoofdoorzaak zoeken in recente veranderingen in de culturele of sociale omgeving.

Urbanisatie?

Zo menen sommige onderzoekers dat anomie of andere sociale misstanden, die veroorzaakt zijn door de grootschalige migratie van het platteland naar de stad, mensen ertoe gebracht hebben het pinkstergeloof te omarmen. Volgens deze theorieën vonden de ontheemde en gedesoriënteerde massa's een toevlucht en hulp in pinksterkerken. De snelle groei van die kerken zou daardoor verklaard worden.[5]
Het probleem met deze theorieën is dat de snelle urbanisatie in Brazilië optrad gedurende de laatste vijftig jaar, terwijl de uitzonderlijke groei van het pinksterchristendom al meer dan een eeuw aan de gang is. Sterker nog: de groei van het aantal pink-

Nieuwe gelovigen even voordat zij gedoopt zullen worden in de rivier de Amazone

sterchristenen in Brazilië ging gedurende de eerste vijftig jaar sneller dan tijdens de tweede helft van de eeuw. Dat betekent dat deze theorieën worden weersproken door het feit dat die groei licht vertraagde in de tijd van massale urbanisatie in Brazilië. Deze theorieën verliezen bovendien aan geloofwaardigheid wanneer we zien dat de *AD* als grootste pinksterkerk van Brazilië een gelijke of zelfs betere groei heeft bereikt op het platteland. De bevolking hier is nooit naar de stad getrokken, en heeft niet de stedelijke sociale misstanden ondergaan die in deze onderzoeken worden aangewezen als hoofdoorzaak van de aantrekkingskracht van het pinksterchristendom.

Armoede?

Betrouwbare gegevens uit de Braziliaanse volkstellingen weerspreken ook andere gangbare theorieën over de groei van het pinkstergeloof. Sommige onderzoekers hebben geopperd dat problemen rond armoede deze groei aanwakkeren.[6] Het is waar dat een hoger percentage van pinksterchristenen te vinden is in sommige lagere sociaaleconomische klassen van Brazilië. De allerarmste lagen van de Braziliaanse bevolking zijn echter katholiek gebleven, en hebben een percentage pinksterchristenen dat onder het gemiddelde ligt van de bevolking als geheel. Ook is het zo dat theorieën volgens welke het pinksterchristendom een godsdienst is voor de armen en de ongeschoolden, niet kunnen verklaren waarom er 650.000 pinksterchristenen zijn met een universitaire opleiding, en 50.000 die horen bij de rijkste Brazilianen. We kunnen daarom beter stellen dat het pinksterchristendom vooral effectief is in het bereiken

van de modale Braziliaan (die relatief arm is), terwijl het ook grote delen van de middenklasse en de rijken bereikt.

Meer status?

Andere theorieën suggereren dat de groei van het pinksterchristendom te maken heeft met het zoeken van meer status of sociale acceptatie. Ook deze theorieën stuiten op bezwaren vanuit de onderzoeksgegevens. De Braziliaanse cultuur is erg relationeel. Voor de meeste mensen zou het heel erg zijn om zich te vervreemden van familie of vrienden. Toch is dit precies wat de meerderheid van de bekeerlingen tot het pinkstergeloof ervaart. Bij 56 procent heeft de bekering negatieve gevolgen voor de familierelaties, terwijl 70 procent van de bekeerlingen zegt te maken te hebben gehad met negatieve reacties van vrienden en collega's. De meesten van hen wisten dat hun bekering tot het evangelische geloof deze negatieve consequenties zou hebben. Hun bekering was niet gedreven door de wens sociaal geaccepteerd te worden of een hogere status te bereiken. Ze leden juist verlies in sociaal opzicht door het omarmen van het evangelie en het pinkstergeloof.

Niet door losweken

Een andere misvatting is dat pinksterkerken vooral groeien door het losweken van gelovigen uit andere evangelische kerken. Dit en andere onderzoeken hebben echter uitgewezen dat de meerderheid van pinksterchristenen hun eerste bekering tot het evangelische geloof hebben beleefd in een pinksterkerk. De meeste pinksterchristenen in Brazilië zijn direct bekeerd vanuit een nominaal rooms-katholicisme. Minder dan 25 procent van de ondervraagden uit de *AD* in dit onderzoek kwamen oorspronkelijk uit een andere evangelische achtergrond, en van deze groep werden de meesten niet bekeerd door actieve werving vanuit die andere kerk naar de *AD*. Vaak gingen ze over omdat ze verhuisden, omdat ze trouwden met een pinksterchristen, of omdat ze bijvoorbeeld problemen hadden met hun eerdere kerk.

Niet op zoek

Ongeveer 25 procent van de ondervraagden in dit onderzoek maakten in de interviews over hun levensgeschiedenis melding van goddelijke interventie (of genezing). Hiervan waren velen helemaal niet op zoek naar genezing of een wonder, toen zij de hand van God in hun leven ervoeren. Heel veel mensen hadden die ervaring lang na hun bekering. Toch is er een klein percentage van leden van de *AD* die hun bekering in verband brengen met een bepaalde vorm van goddelijke interventie. De aantallen mensen die tot het pinkstergeloof komen om deze reden, dragen bij aan de groei, maar niet voldoende om dit groei te verklaren.

Allerarmste lagen van de Braziliaanse bevolking zijn katholiek gebleven

Waarschijnlijke oorzaken

Mensen die zichzelf als pinksterchristenen beschouwen, hebben geen goed gevoel bij verklaringen die hun beweging weg lijken

Openluchtgebed in een dorpje in het Amazonegebied

te redeneren. Ze zien zichzelf eenvoudigweg niet als slachtoffers van anomie, vluchtelingen van de moderniteit, of arme zoekers naar enige vorm van psychologische compensatie.'[7] Wat houdt de groei van het pinksterchristendom gaande?

Individuele bekeringen

De groei van de *AD* kan worden teruggebracht tot individuele bekeringen, en deze bekeringen zijn geestelijke gebeurtenissen met enkele zichtbare consequenties. Ongeveer driekwart van alle leden van de *AD* kwamen tot hun evangelische geloof binnen de *AD*. Ongeveer een kwart (23 procent) van de *AD*-leden 'groeide op in de kerk'. Zij kregen het pinkstergeloof aangereikt door hun ouders en omarmden het als iets van henzelf. Ruwweg de helft van alle *AD*-leden werden bekeerd door de *AD* vanuit een niet-evangelisch geloof. De overgrote meerderheid van deze bekeringen was het resultaat van een persoonlijk getuigenis door een *AD*-lid, en/of door het bijwonen van een *AD*-kerkdienst. Met andere woorden: het individuele en collectieve getuigenis van het evangelie door leden en kerken van de *AD* hebben de overgrote meerderheid van de bekeringen vanuit niet-evangelische kringen teweeggebracht.[8]

Gebed en verkondiging

De groei van de *Assembléia de Deus* kan worden toegeschreven aan zowel geestelijke als natuurlijke oorzaken. Vurig gebed heeft machtige gevolgen, en de *AD* is een biddende denominatie. Het evangelie zelf is de macht

Eredienst lijkt goed te passen bij een land waar carnaval uitbundiger gevierd wordt dan kerstmis

van God, en dit evangelie wordt vrijmoedig verkondigd door een volk dat erop vertrouwt dat de Heilige Geest hen de kracht heeft gegeven voor deze verkondiging. Tegelijkertijd

is de *AD* een effectieve en efficiënte organisatie, die goed is aangepast aan haar omgeving. Dit geeft de *AD* een voorsprong op de concurrentie op de religieuze markt.

Inheems

Sommige fouten en tekortkomingen van de rooms-katholieke kerk in deze eeuw hebben waarschijnlijk de deur opengezet voor de groei van de evangelische kerken (inclusief de pinksterkerken).[9] De *AD* werd al vroeg in haar ontwikkeling als denominatie Braziliaans, inheems voor de plaatselijke cultuur. De eredienst van de *AD*, die experimenteel, participatief, dynamisch en emotioneel van karakter is, lijkt goed te passen bij een land waar carnaval uitbundiger gevierd wordt dan kerstmis. De *AD* biedt een combinatie van grote centrale gebedshuizen, waar de stedelijke beroepsbevolking zich thuis voelt, met kleinere gemeenschapskerken, waar iedereen welkom is om niet alleen te komen luisteren, maar ook deel te nemen in het leven van de kerk.

Praktijkgericht en effectief

Door de proactieve werving van kandidaten voor het voorgangerschap en door de praktijkgerichte manier van opleiden van nieuwe leiders, kan de *AD* rekenen op een continue aanwas van nieuwe pastores om haar preekstoelen te bezetten én om nieuwe kerken te stichten. Bovendien mobiliseert de *AD* de leken, de gewone leden van haar kerken. Het personeelsbestand voor evangeliseren en voor het vormen van nieuwe leerlingen komt voort uit de massa die in de kerkbanken zit. Daar komt nog bij dat de meeste *AD*-voorgangers en alle kerkplanters onbetaalde vrijwilligers zijn. Dit vermindert de kosten voor het starten en onderhouden van haar kerken aanzienlijk. De centrale manier van beheer van hulpbronnen, zowel personeel als geld, zorgt ook nog eens voor een effectieve toewijzing van de beschikbare middelen.

Samengevat

We kunnen de snelle groei van de *AD* in Brazilië als volgt beschrijven: mensen die leven in een geestelijk ontvankelijke omgeving, zijn bekeerd door de kracht van God, die werkt via de vrijmoedige en overvloedige verkondiging van het evangelie door de leken (in persoonlijke evangelisatie) en door de kerken (in openbare evangelisatie). Er kwam een beweging/denominatie op gang die al snel inheemser werd en effectiever binnen de omgeving van Brazilië. Deze denominatie ontwikkelde heel praktische en efficiënte middelen om continu te kunnen groeien, en haar leiders en leden werden geïnspireerd tot

In gesprek met een jonge lekenpastor

verdere groei door hun persoonlijke en collectieve ervaringen van de Heilige Geest. Samenvattend is de groei van de *AD* in Brazilië het beste te begrijpen als een geestelijke beweging, waarvan de groei werd bevorderd doordat ze goed was aangepast aan haar omgeving, en doordat ze effectieve en praktische methodes gebruikte voor haar uitbreiding.

Noten

1 Allen Anderson, *Spreading Fires: The Missionary Nature of Early Pentecostalism,* Orbis Books, 2007, 9.

2 De *Assembléia de Deus* in Brazilië is geen uitvloeisel van de Noord-Amerikaanse *Assemblies of God*. Deze twee denominaties hebben ook niet veel overeenkomsten, buiten hun basistheologie en sommige gemeenschappelijke praktijken. De kerk die de eerste *Assembléia de Deus* zou worden, begon in Belém, Brazilië, op 18 juni 1911, ongeveer drie jaar voordat de *Assemblies of God* in de Verenigde Staten officieel opgericht werden. Om verwarring tussen de twee te voorkomen, wordt hier de naam in het Portugees weergegeven.

3 Volgens een Braziliaanse volkstelling had de *Assembléia de Deus* 12.314.410 aanhangers in 2010.

4 Dit onderzoek staat gedetailleerd beschreven in mijn proefschrift *A Historical and Missiological Investigation of the Growth of the Assembléia de Deus in Pará, Brazil, from 1980 to 2010,* PhD diss., Leuven: Evangelische Theologische Faculteit, 2013.

5 Dit is bijvoorbeeld het geval bij Christian LaLive D'Epiney, *O refugio das massas* (Rio de Janeiro: Paz e Terra, 1970), en bij Beatriz Muniz de Souza, *A experiência da salvação,* São Paulo: Duas Cidades, 1969.

6 R. Andrew Chesnut, *Born Again in Brazil: The Pentecostal Boom and the Pathogens of Poverty,* New Brunswick: Rutgers University Press, 1997.

7 H. Cox, *Fire From Heaven,* 173. Harvey Cox en David Stoll behoren tot de onderzoekers die de nadruk leggen op het geestelijke element van de groei van het pinksterchristendom. Zie David Stoll, *Is Latin America Turning Protestant?: The Politics of Evangelical Growth,* Berkeley: University of California Press, 1990.

8 Van de *AD*-leden die zich als volwassenen vanuit een niet-evangelisch geloof bekeerd hadden, gaf 82 procent aan dat hun bekering vooral was voortgekomen uit een persoonlijk getuigenis, uit het bijwonen van een kerkdienst, of uit een combinatie van beide.

9 Een goede behandeling van dit onderwerp, met betrekking tot Brazilië, is te vinden in David Martin, *Tongues of Fire: The Explosion of Protestantism in Latin America* (Wiley-Blackwell, 1993) 57-62

Vertaling: Tom Boesten
De Engelstalige versie van dit artikel is te lezen op www.tussenruimte.com.

– Anthony Kennedy werkte vanaf 1998 voor International Mission Board, SBC, als kerkplanter in het Amazonegebied van Brazilië. Sinds dit jaar werkt hij onder immigranten in Europa, standplaats Duitsland.

Praten met een duif?

Schuin tegenover mij in de trein zit een vrouw en haar zoon. Ik hoor de moeder tegen de jongen zeggen dat hij al aan zijn opstel voor school moet beginnen. De jongen zucht, kijkt door het raam naar buiten, kreunt een beetje, zit met zijn handen in het haar en legt vervolgens zijn hoofd neer op het kleine tafelblad. De vrouw kijkt hem bedenkelijk aan, waarop de jongen met felle stem zegt: 'De opdracht is belachelijk.'
De blik op het gezicht van zijn moeder verandert van bedenkelijk naar ernstig. Ze spoort hem kordaat aan netjes te gaan zitten en vraagt hem wat de opdracht is. De jongen legt uit wat ze in de les besproken hebben. De lerares wil dat iedereen nadenkt over de volgende vraag: Stel je voor dat je de Heilige Geest op straat tegenkomt, wat vraag je Hem dan? De vrouw zet grote ogen op, kijkt haar zoon vol mededogen aan en zegt niet meer dan 'Mmm ja'. De daaropvolgende reactie van de jongen is echter veel spitsvondiger dan het antwoord dat de moeder volgens mij aan het bedenken is. Heel serieus en een beetje geprikkeld zegt hij: 'Ja, hoe moet je praten met een duif ?'
Verrast door de ontwapenende opmerking van de jongen verschijnt er een lach op mijn gezicht. Ik realiseer me hoe mooi het is om de Heilige Geest – en met uitbreiding, geloof – op zulke onbevangen en ongekunstelde manier te kunnen benaderen. Tegelijkertijd ben ik heel blij te beseffen dat de duif waarover de jongen het heeft, slechts een symbool is, een manier van spreken, een vergelijking om datgene of beter Degene te beschrijven die niet te beschrijven is.
Toch moet ik toegeven dat mijn blijheid niet onmiddellijk impliceert dat mijn manier van interpreteren en zelfs van geloven zoveel beter is. Duiven, ik vind het gewoon enge beesten. Ze hebben schrale, roze poten, veren waar God weet welke parasieten in huizen, een akelige snavel en van die kleine, zwartje oogjes waarmee ze je gemeen staan aan te staren. Ik ben gewoon opgelucht dat de Heilige Geest geen duif is.

– Dorien Veltens is doctoraal onderzoeker aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen, Katholieke Universiteit Leuven. Ze werkt aan een doctoraat 'Pastorale begeleiding van mensen met een verstandelijke beperking'.

Neo-pentecostale marketing

De 'Igreja Universal do Reino de Deus'

Brazilië is het grootste katholieke, en ook het grootste pentecostale land ter wereld. Grote en kleine kerken in hallen en garageboxen schieten als paddenstoelen uit de grond. Ze bezorgen de traditionele katholieke en protestantse kerken heel wat hoofdbrekens en ook de religiewetenschappers weten weinig raad met het fenomeen. Maar het zijn toch vooral de néo-pentecostalen waar de historische kerken geen raad mee weten. Het middelpunt van controversen is de 'Universele Kerk van het Koninkrijk Gods': de leiders en hun boodschap worden verguisd én op handen gedragen.

Samen met Lilian ga ik op een woensdagavond naar een bijeenkomst in een neo-pentecostale tempel van de 'Igreja Universal do Reino de Deus', de IURD, in een wijk van São Bernardo do Campo. Het is een grote hal, gebouwd op het puin van vijf woningen, vlak tegenover de rooms-katholieke kerk die totaal verlaten ligt in een verder drukke lage middenstandswijk. Op woensdag staat in deze tempel de eredienst in het teken van de 'Busca do Espirito Santo': het 'verlangend zoeken naar de Heilige Geest.

Keurig in pak

São Bernardo do Campo is de grootste satellietstad van de miljoenenstad São Paulo, nationaal vooral bekend door de grote methodistische universiteit die er gevestigd is. De wijk om deze universiteit heen kent tientallen kleine en grote gebouwen waar de laatste twintig jaar allerhande pentecostale groepen zich hebben gevestigd: een veelvoud aan protestantse-katholieke-pentecostale aanwezigheid, een typische karakteristiek van het verstedelijkte Brazilië.
Lilian bezoekt regelmatig bijeenkomsten van de IURD vanuit haar onderzoek als godsdienstwetenschapper. Na een studie marketing begon ze aan een studie religiewetenschappen en ze doet nu onderzoek naar deze neo-pentecostale kerk, die veel aandacht geeft aan het imago van de voorganger bij het 'verkopen' van de religieuze boodschap. De voorgangers van de 'Reino de Deus' verschijnen meestal in een keurig pak, wit hemd met das, model 'executive', om professionaliteit uit te stralen die helpt om leden te winnen en geld binnen te krij-

Stichter en bisschop Edir Macedo

gen: 'Als je een tiende van al je geld geeft aan de kerk, krijg je het tienvoudig terug en word je als ik', is de boodschap.
We zitten in deze 'tempel' – zo worden hun gebouwen genoemd – niet op de klassieke witte plastic stoeltjes zoals in de meeste pentecostale kerken in onze buurt, maar in echte splinternieuwe mooie houten kerkbanken. Aan de voorkant vormen de prachtige moderne glazen deuren een schril contrast met de andere gebouwen in de wijk. Een groep vrouwen, netjes op rij – veertigers in keurige witte en rode mantelpakjes – nodigt ons vriendelijk uit om binnen te komen. Er is plaats voor ongeveer duizend mensen en er zijn op deze woensdagavond ongeveer tweehonderd aanwezigen. De uitstraling en kleding van de gastvrouwen en de voorganger steken scherp af tegen de eerder groezelige kleding van de aanwezigen met vele meegebrachte plastic zakken met boodschappen. Zwarte en witte mensen zitten door elkaar heen en velen herken ik als buren uit onze straat.

Tempel van Salomo

Na een eerste aarzelend ingezet lied, wordt meteen gevraagd wie er geld gaat geven. Handen gaan omhoog en de gastvrouwen haasten zich met het uitdelen van een formulier: er wordt een tiende van het inkomen gevraagd voor het construeren van een '*coluna*', een steunpilaar in het huis van God, de tempel van Salomo die op een megalomane manier wordt heropgebouwd in São Paulo. (De bouw van deze tempel kan live worden gevolgd op *www.otemplodesalomao.com*). Het geld wordt ter plekke met creditcard, cash of via bankoverschrijving door de gastvrouwen geïnd.

Dringende oproep

De gelovigen van de IURD zijn rotsvast in hun overtuiging van de '*troca simbolica*', een ruilhandel met God. 'Als ik wat geef, dan geeft Hij terug.' Het discours van de

'Als je trouw bent, word je gered. Hoe toon je trouw? Door geld te geven'

voorganger op deze woensdagavond is zeer agressief en hij herhaalt verschillende malen zijn dringende oproep. Er moet geld gegeven worden voor de '*Senhor*', de Heer. Bij ons blijft de vraag hangen wie de *senhor* zal zijn die het geld krijgt.
De bijbeluitleg gaat over de drie jongens in het vuur uit het boek Daniël: ze zijn uit het vuur gered omdat ze trouw waren, zegt de predikant. 'Jullie zullen ook gered worden als jullie trouw zijn. Hoe toon je trouw? Door geld te geven.' De cirkel is rond, en opnieuw worden formulieren en enveloppen voor het verzamelen van geld uitgedeeld.

Marketingmethodes

Lilian is geïntrigeerd door deze marketingmethodes, die zeer gewiekst worden gehanteerd en succes blijken te hebben. Tegelijkertijd is ze diep geroerd door wat ze ziet gebeuren. 'Niemand verdient het om zo met deze godsdienstige dwang behandeld te worden.' We zijn als nieuwkomers gespot: bij het verlaten van de kerk worden we vriendelijk aangesproken en er wordt gevraagd waarom we gekomen zijn en of we terug zullen komen? Neo-pentecostalen in kleinere tempels proberen deelnemers en nieuwkomers aan zich te binden door persoonlijk contact. In de grotere tempels met vele duizenden aanwezigen gebruikt men andere zeer geavanceerde marketingtechnieken om de aanhang te vergroten en vast te houden.

Kerk als neoliberale onderneming

De stichter en bisschop Edir Macedo was oorspronkelijk katholiek en heeft na verschillende religieuze omzwervingen in 1977 de IURD gesticht. De 'Universal', zoals de IURD in de volksmond wordt genoemd, wordt geleid door bisschoppen en voorgangers. Het is de grootste neo-pentecostale kerk ter wereld van Braziliaanse origine en reeds verspreid over meer dan honderd landen met vele miljoenen aanhangers. De kerk heeft naast tientallen radiozenders, ook het tweede grootste tv-kanaal van Brazilië in handen, dat 24 uur in de lucht is en dagelijks de beweging propageert door het uitzenden van diensten en het overbrengen van de boodschap via preken, getuigenissen en talkshows. Strak vormgegeven websites en honderden youtubefilmpjes dragen bij

Grote tempels met duizenden bezoekers

aan de verdere mondiale verspreiding. Macedo trekt de wereld rond langs de grote tempels met duizenden bezoekers, heeft op de meeste plekken een prachtige villa ter beschikking en wordt door veiligheidsagenten omgeven. Aan geld, maar ook aan corruptie en witwaspraktijken geen gebrek: er lopen tientallen processen tegen Macedo en IURD

Tempel, theater en marktdenken verwacht je niet direct van een kerk

in Brazilië en verschillende andere landen, hij verbleef reeds een tijd in de gevangenis, is beschuldigd van doorsluizen van miljoenen dollars, maar zijn aanhang en zijn persoonlijk en kerkelijk kapitaal blijven wereldwijd groeien door bijdragen van de armen en de middenklasse.

Gezondheid, relaties en economie

De IURD wordt geschaard onder de '*prosperity religions*'. Ze concentreert zich op drie producten: gezondheid, relaties en rijkdom/

geld, de dragende elementen waaromheen de prediking en de activiteiten vanuit de centrale leiding worden opgezet. Er wordt ingespeeld op noden die met name in grote steden centraal staan: bij de armen het gebrek aan adequate gezondheidszorg, gevoelens van relationeel verloren zijn van aangespoelde migranten, en armoede. Voor de middenklasse wordt een tandje hoger ingezet en ingespeeld op de groeiende gezondheidscultus, verlangen naar geschikte maatschappelijke en privérelaties en de nood aan geld en bekwaamheid om dat te realiseren.
In tempels en op tv worden wekelijkse bijeenkomsten aangeboden en getoond zoals relatietherapie, trainingen voor managers, gebedsbijeenkomsten, cursussen voor jonge ondernemers en accountants. De ingrediënten zijn steeds dezelfde: live-interviews, een paar gesprekken met personen via de telefoon en flashbacks van eerdere manifestaties. Thema's als 'hoe red ik mijn relatie, hoe ga ik om met mijn schoonmoeder, hoe kan ik aan meer geld komen' zijn ingebed in theologische verhalen die steeds geplaatst worden in de grondidee van een ruilhandel met God: 'als ik Hem wat geef, krijg ik meer terug'. De gaven van God zullen gerealiseerd worden voor hen die geloven. En deze herhaalde boodschap wordt doorspekt met getuigenissen van hen die reeds deze gaven hebben ontvangen.

Een salami

In de hoofdzetel van de Universal in São Paulo zijn de technieken het scherpst uitgewerkt: tijdens één dienst met duizenden aanwezigen worden herhaaldelijk doorzichtige plastic zakjes uitgedeeld, zodat ieder van elkaar goed kan zien hoe veel geld – of hoe weinig – er wordt gegeven. Schrijnende verhalen worden openbaar becommentarieerd, want de *troca simbolica* wordt erin gehamerd: iemand getuigt met grote emotie: 'Ik wilde graag weer eens salami eten, maar heb sinds lang geen geld meer. Ik gaf

De gaven van God zullen gerealiseerd worden voor hen die geloven.

een tiende van al wat ik nog had aan de kerk en de volgende dag bracht mijn buurman mij een salami. God houdt zich bezig met de kleine dingen.' Voor de voorganger is het verhaal een sein om de volgende geldronde te starten. Bij Lilian lopen de tranen regelmatig over de wangen, steeds als ze terugkomt van haar deelname aan verschillende diensten: 'Hoe kan het verzet tegen schrijnende armoede worden gemobiliseerd als God op deze manier "goddeloos" en gewiekst wordt ingezet?'

Relatie met andere kerken

De overgang tussen pentecostale en neopentecostale kerken valt in Brazilië op bepaalde plaatsen voor de gelovigen moeilijk te onderscheiden. De concurrentie en het binnenhalen van nieuwe leden is groot, gelovigen worden rondgepompt van de ene kerk naar de andere en er is overal veel geld mee gemoeid. Voorgangers van splintergroepen halen sterk uit naar elkaar en naar de grote IURD.

De historische kerken en de andere pentecostale kerken vinden elkaar wel steeds meer en meer ook aan de theologische opleidingen. Maar met de neo-pentecostalen blijft het kwaad kersen eten, de theologische boodschap is heel dun en er zijn weinig raakvlakken. De neo-pentecostalen gedragen zich immers flexibel en spelen makkelijker in op de voortdurend veranderende cultuur. Leonildo Campos, een presbyteriaanse religiewetenschapper, vat hun verschijning samen in drie woorden die zich bijna als een triniteit presenteren: tempel, theater en marktdenken. Niet meteen wat we als getuigenis van een kerk verwachten.

'God houdt zich bezig met de kleine dingen.'

Het valt echter niet te ontkennen dat de historische kerken zich moeten bezinnen over waar ze zelf de boot hebben gemist in het helen van armoede en het aanwezig zijn bij de sociale misstanden. De weg van de neopentecostalen is zeker geen oplossing, maar de vragen die ze aan de orde stellen zijn cruciaal en liggen zeker ook op het bordje van de traditionele kerken.

– Lieve Troch is hoogleraar Feministische Studies in Theologie en Religiewetenschappen aan de Universidade Metodista de São Paulo (UMESP), Brazilië, en docente systematische religiewetenschappen aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

Een gave en een rijkdom voor de kerk

Mgr. Jan van Burgsteden over de Katholieke Charismatische Vernieuwing

Namens de Bisschoppenconferentie onderhoudt mgr. Jan van Burgsteden, emeritus-hulpbisschop van Haarlem-Amsterdam en lid van de Congregatie van het Heilig Sacrament (SSS), contact met de kerkelijke gemeenschappen en nieuwe bewegingen. Bij hem thuis, in de parochie van de Begijnhofkerk in Amsterdam, spreken we over de vraag hoe er vanuit de Bisschoppenconferentie aan wordt gekeken tegen de Katholieke Charismatische Vernieuwing.

Mgr. Van Burgsteden draagt de groepen waarvoor hij bisschop-referent is, duidelijk een warm hart toe. Enthousiast haalt hij de lovende woorden aan die paus Franciscus op Pinksteren van dit jaar sprak tot vertegenwoordigers ervan, die in Rome bijeen waren gekomen: 'Ik zou alle bewegingen, verenigingen, gemeenschappen in de Kerk willen danken. U bent een gave en een rijkdom voor de Kerk!' Deze hartelijke relatie geldt bij mgr. Van Burgsteden in ieder geval ook de Katholieke Charismatische Vernieuwing (KCV).

Hoe bent u bij de Katholieke Charismatische Vernieuwing betrokken?

'We hebben geregeld contact met de Pastorale Kerngroep, die de leiding heeft. Dat gebeurt onder meer via een jaarlijkse overlegbijeenkomst. Die verloopt altijd buitengewoon prettig, en ze is inhoudelijk heel belangrijk. De Pastorale Kerngroep vertelt waar men mee bezig is, en wat goed gaat en wat minder. Soms vraagt men om advies, maar dan zeg ik dat ze beter te rade kunnen gaan bij de Heilige Geest. Dat is immers hun stuurknuppel.

'Beter te rade gaan bij de Heilige Geest. Dat is immers hun stuurknuppel'

De KCV heeft geen leden. Wie er een geestelijk thuis vindt, kan meedoen. Nieuwe mensen komen bijna altijd binnen via mond-tot-mondreclame. Ze worden naar bijeenkomsten meegenomen door iemand die hen enthousiast heeft gemaakt. Het gaat op basis van het Schriftwoord: "Kom en zie!"
Het grootste evenement van de Nederlandse KCV is *Celebrate*. Er wordt een vakantiepark afgehuurd, en rond de achthonderd deelnemers komen een week lang samen. Er komen deelnemers van heel verschillende leeftijden, onder wie opvallend veel jonge

'Celebrate is een familiebeleving. Iedereen is er blij, het is vormend, verdiepend en ontspannend.'

mensen. De sfeer is heel bijzonder. Er zijn activiteiten voor diverse leeftijdgroepen, en voor diverse doelgroepen, zoals gehuwden.

Bij de ingang van het park was dit jaar een witte tent neergezet. Hier vond aanbidding plaats van het Heilig Sacrament. Dit ging vierentwintig uur per dag, de hele week, door, zonder dat er iemand was die beurten verdeelde of deelname organiseerde. Dat hoefde helemaal niet. Er waren altijd genoeg deelnemers om de keten van aanbidding niet te verbreken. De tent stond op een centrale plaats. Dat is goed. De deelnemers begonnen bij Jezus, ze vroegen om de Heilige Geest. Je merkte dat de uitstraling ervan over het hele terrein ging. *Celebrate* is een familiebeleving. Iedereen is er blij, het is vormend, verdiepend en ontspannend. Het gaat via het hart, niet via het verstand. Het verstand volgt het hart. De Charismatische Vernieuwing is echt een rijkdom en een genade voor de Kerk. Verder is een groot voordeel de universaliteit. De beweging leeft over de hele wereld. Er zijn veel internationale contacten. Daardoor is ze ook minder kwetsbaar.'

Men zegt vaak dat de Katholieke Charismatische Vernieuwing de katholieke variant is op de pinksterbewegingen. In hoeverre is dat juist?
'De KCV is een eigen authentieke gave van de Geest. Ze is geen voortvloeisel uit de pinksterbewegingen. Ze heeft een eigenheid gekregen van de Geest. Er is geen sprake van concurrentie met de pinksterbewegingen.'

Op dit punt gekomen laat mgr. Van Burgsteden het commentaar zien dat paus Franciscus hierover deze zomer gaf,

na afloop van de Wereldjongerendagen in Rio de Janeiro. We geven het hier in zijn geheel weer, niet als persoonlijke ontboezeming van de paus, maar omdat wat hij zei typerend is voor de kijk van veel katholieken op de KCV.

De vraag van de journalist luidde: 'In deze laatste jaren heeft de katholieke kerk in Brazilië veel gelovigen verloren. Is de Katholieke Charismatische Vernieuwing een mogelijkheid om te voorkomen dat gelovigen overlopen naar diverse pinkstergemeenten?' Daarop antwoordde de paus: 'Het klopt wat u zegt over de daling van het aantal gelovigen. Daar hebben we gisteren met de Braziliaanse bisschoppen over gesproken. Wat betreft de Charismatische Beweging zal ik u iets vertellen. Eind jaren zeventig, begin jaren tachtig, kon ik ze niet uitstaan. Ik heb eens over hen gezegd: 'Zij verwarren een liturgische viering met een sambaschool!' Dat heb ik gezegd. Ik kreeg daar spijt over. Ik heb ze beter leren kennen. De beweging is, met goede leiders, een goede weg opgegaan. En nu doet deze beweging over het algemeen veel goeds voor de Kerk. In Buenos Aires kwam ik vaak met hen samen en eenmaal per jaar vierden we samen de Mis in de kathedraal. Toen ik me eenmaal bekeerd had, en zag hoeveel goeds ze deden, heb ik altijd aan hun kant gestaan. Want op dit moment van de kerk – en nu breid ik mijn antwoord wat uit – geloof ik dat de bewegingen noodzakelijk zijn. De bewegingen zijn een genade van de Geest. 'Maar hoe kun je een beweging ondersteunen die zo vrij

Mgr. Jan van Burgsteden SSS

is?' Ook de Kerk is vrij! De Heilige Geest doet wat Hij wil. En Hij brengt harmonie. Maar ik geloof dat de bewegingen een genade zijn, die bewegingen die de geest van de Kerk hebben. Daarom geloof ik dat de Charismatische Vernieuwing niet alleen dient om te voorkomen dat enkele gelovigen naar de Pinkstergemeenten overstappen. Nee! Ze is er voor de Kerk zelf! Ze vernieuwt ons. En ieder kan die beweging zoeken die het beste bij hem past, waar de Geest hem naar toe brengt.'

In de KCV heeft de Heilige Geest een centrale plaats. Hoe uit zich dat?

'Hoewel voor de hele kerk de Heilige Geest een centrale plaats heeft, behoort het inderdaad tot de eigenheid van de KCV dat zij zich daar sterk van bewust is. De Geest

wordt aangeroepen en Hij werkt ook. We leven in een onrustige tijd. Er is harmonie nodig. De Heilige Geest ordent. Hij geeft ons constructieve ideeën in. Dat men in de Kerk doorgaans niet zo gemakkelijk spreekt over de Geest is overigens geen

'God heeft jou gekozen, en wat is daarop je antwoord?'

wonder. Petrus wist ook niet altijd raad met het onderricht van Jezus. We moeten ons realiseren dat de Geest van buitenaf en van binnenuit komt. We moeten leren luisteren naar de stem van de Geest in ons. Daar is stilte voor nodig, je verstand laten rusten, eigen ideeën laten rusten. Als je wilt luisteren naar de influisteringen van de Geest, moet er geen lawaai zijn. Daar spreken we bij de Pastorale Kerngroep van de KCV weleens over. Als je luistert naar de influisteringen van de Heilige Geest, geeft deze je onderscheidingsvermogen. Dat onderscheidingsvermogen is heel belangrijk. Ignatius van Loyola, stichter van de Jezuïeten, heeft dat bijzonder mooi beschreven. In de Pastorale Kerngroep zie

'Als je wilt luisteren naar de influisteringen van de Geest, moet er geen lawaai zijn'

ik het gebeuren. Het is heel bijzonder hoe daar spontaan een jaarprogramma wordt samengesteld. Dat gaat bijna vanzelf. Het is duidelijk het werk van de Geest.'

Als dat zo vanzelf gaat,is de groep dan niet kwetsbaar voor manipulatie? Een leider kan zich beroepen op de Geest, maar hoe weet je dan of dat echt de Geest is?

De Heilige Geest corrigeert dat via de gemeenschap. De Geest werkt via alle mensen die bij het proces betrokken zijn. Mensen zijn door doop en vormsel toegerust met de Heilige Geest. Deze vervult zijn rol ten dienste van de harmonie. Dat doet Hij in ieder persoonlijk en in de gemeenschap als geheel.

Hoe denkt men in de KCV over de vraag wat iemand tot christen maakt? Wat is de betekenis van de persoonlijke keuze voor Jezus Christus?

Daar denkt men in de KCV niet anders over dan in de hele katholieke Kerk. Een mens wordt christen door de doop. Daarmee wordt iemand deel van het Lichaam van Christus. Dat gebeurt meestal bij kleine kinderen. Met de groei naar volwassenheid

'De Geest wordt aangeroepen en Hij werkt ook.'

groeit het geloof mee. Het geloof begint niet met een persoonlijke keuze voor God, het begint bij God zelf. God heeft jou gekozen, en wat is daarop je antwoord? Laat je God het centrale punt zijn in je leven? En als je God centraal stelt, betekent dat ook dat je verbonden bent met je

Laat je God het centrale punt zijn in je leven?

naaste. Dat staat al in het Oude Testament. Je kunt de groei in het geloof vergelijken met een huwelijk: geleidelijk schuiven relaties in elkaar, geleidelijk worden de echtelieden steeds meer één. In dit proces treedt ook crisis op. Daar moet het geloof doorheen wil het volwassen worden. En het is de Heilige Geest die dat proces voortstuwt.

– Tom Boesten is theologisch stafmedewerker van de Konferentie Nederlandse Religieuzen en secretaris van CMBR, Commissie Missionaire Beweging Religieuzen.

Golven van de Geest

Eindtijdverwachting en missionaire drive in Latijns-Amerikaanse pinksterkerken

'Pinksterinvloed' is sinds het ontstaan van pinksterkerken in de vorige eeuw over de hele wereld te merken. De belangrijkste missionaire '*driving force*' is een spoedige verwachting van Christus' wederkomst, vaak gekoppeld aan het aanbreken van het duizendjarig rijk en de opname van de gemeente. Nergens lijken de karakteristieke kenmerken van de heiligheidsbeweging en eschatologische urgentie vanuit de Verenigde Staten sterker doorgegeven dan aan de '*Latino pentecostales*'.

Nu waren de pinksterzendelingen niet de eersten, die het evangelie in Latijns-Amerika* brachten. Dat waren de rooms-katholieke geestelijken in de zestiende eeuw, gevolgd door de protestanten in de negentiende eeuw. De rooms-katholiek zendingsordes hebben er wel veel sociaal werk gedaan en armoede bestreden, maar weinig impulsen tot zending gegeven. Samuel Escobar, een voorman van de '*evangélicos*' in Latijns-Amerika, schrijft – wat triomfantelijk – dat er vergeleken met de sterk gegroeide evangelische zendingsbeweging nauwelijks Latino-missionarissen zijn.
Uit de veelal piëtistische protestantse zending, zowel vanuit de Verenigde Staten als vanuit Europa, ontstonden de kerken die we nu als *evangélicos* aanduiden. Het merendeel van deze kerken stamt uit de negentiende eeuw. De pinksterkerken ontstonden vanaf het begin van de twintigste eeuw. Ook onder *evangélicos* kent men de eschatologische urgentie als missionair motief. In het algemeen erkennen en waarderen *evangélicos* daarom de grote missionaire drive van de *pentecostales*, al zijn ze jaloers als ze de groei van de pinksterkerken zien.

Meer aandacht voor sociale context

De Pinksterbeweging is (zoals ook van een beweging verwacht mag worden) niet statisch. Julie en Wonsuk Ma (zie kader) spreken van drie 'rimpelingen van de Geest' in de vijver van de mensheid, vaak 'drie golven' genoemd. De eerste golf verwijst naar de klassieke pinksterkerken, ontstaan aan het begin van de twintigste eeuw; de tweede naar de charismatische beweging in de jaren

Eindtijdverwachting is een centrale notie in pinkstertheologie en pinksterzending. 'Hoe pentecostals over zending denken, kun je aflezen aan hun missionaire praktijk', schrijven de Koreaanse theologen Julie en Wonsuk Ma, die zendeling waren op de Filipijnen, in het inleidende hoofdstuk van hun boek *Mission in the Spirit*. 'Zending is in de eerste plaats zielen winnen. Twee belangrijke invloeden hebben hieraan vorm gegeven: de eerste is de zendingsopvatting vanuit de Noord-Amerikaanse 'Holiness Movement'. En de tweede invloed is die van eschatologische urgentie, nauw verbonden aan de evangelisatie van de hele wereld (Mattheus 24:14). Alle andere activiteiten moeten bijdragen aan evangelisatie en kerkplanting.' (Zie ook bladzijde 59 van deze *TussenRuimte*.)

vijftig en zestig; de derde naar groepen als de Vineyard uit Californië die in de jaren tachtig ontstonden. Recent ontstane megakerken in Afrika, Azië en Latijns-Amerika worden vaak als neo-pentecostaal aangeduid. Vanaf de jaren zestig is er meer aandacht gekomen voor de sociale context van de mensen die met het evangelie bereikt werden. De oudere pinksterkerken hebben in deze tijd veel van hun eschatologische urgentie verloren. De Ma's spreken zelfs over een '*quick disappearance of eschatological expectations from Pentecostal minds and pulpits*'.
Het nieuwe geloof bleek veel aanhangers economisch geen windeieren te leggen, zij werden er ook sociaaleconomisch beter van. Met als positieve gevolgen een brede bijdrage aan de armoedebestrijding en hulpverlening; juist in Latijns-Amerika ontstond de 'holistische zending'. Ook positief is de toenemende vraag naar theologische opleiding; er moet meer, breder en dieper gepreekt worden. Het nadelig effect hiervan is dat de focus meer binnen-wereldlijk wordt.
Hierbij zijn twee relativeringen met betrekking tot Latijns-Amerika aan te brengen. Er waren in de tijd van 'golf nummer twee' veel plaatsen, waar de eerste golf nog aan het rollen leek. Een sterk voorbeeld daarvan is de explosieve groei van de Pinksterbeweging in Guatemala na de grote aardbeving in 1985. Guatemala kent nu zelfs meer dan vijftig procent *evangelicos*. Een tweede relativering brengt het echtpaar Ma zelf aan in een verslag van een recent bezoek aan drie pinksterkerken in Nairobi: naarmate de welstand van de wijk toeneemt, lijkt de gemeente ook in een latere 'golf' te zitten. De Pinksterbeweging is dus een dynamisch gebeuren, waarin de context een grote rol speelt.

Tweemaal de spiegel voorgehouden

Hoe is het met de eindtijdverwachting als missionaire drive tijdens de 'derde golf 'van de Geest in de vijver van de mensheid? Want vanaf de jaren negentig komt er ook aandacht voor ecologische en milieuaspecten en voor politieke

verzoening. De nadruk op de wederkomst van Christus is een constante in de Pinksterbeweging, maar wat is de stand van zaken in deze eenentwintigste eeuw? Is de eindtijdverwachting van de eerste golf teruggekomen of in de derde golf nog verder verdwenen? Twee pinkstertheologen, een uit Peru en een uit Colombia, geven hierop hun visie.

Bernardo Luis Campos Morante is 58 jaar oud en heeft 40 jaar ervaring als voorganger. Op dit moment maakt hij onderdeel uit van het pastorale team van de pinksterkerk 'Eben-Ezer' in Lima (Peru). Ook geeft hij les aan verschillende theologische opleidingen over de geschiedenis van pinksterkerken en christendom in Peru en publiceert daarover.

"De jaren tachtig waren tijden van grote onrust in Peru vanwege het terrorisme van de twee bewegingen 'Lichtend Pad' en 'Túpac Amara'. De pinkstervoorgangers proclameerden op een heftige manier de boodschap van de wederkomst van Christus. De zondagse preken hadden als centrale thema's: het laatste oordeel, de opstanding en de '*parousia*', de wederkomst. Figuren uit de hoek van het dispensationalisme, een evangelische geschiedenisvisie waarin de opname van de gemeente en het duizendjarig rijk benadrukt worden, ontvouwden met grote kracht boodschappen van hoop voor het gelaten volk van Peru. Zoals ieder zal begrijpen, was dat een reactie op een situatie van onlusten of doodsbedreiging. Het was een psychologische toestand vergelijkbaar met die van de Verenigde Staten op 11 september 2001. Het leven was niets waard en er was geen veiligheid, zelfs niet in de meest beveiligde steden. De verschrikkingen van de hel en de vrees voor de dood waren een stimulans tot of 'ontstekingsmechanisme' voor de bekeringen tot het pinkstergeloof.

Nieuwe gemeente in een sloppenwijk van Lima

De situatie was overigens anders dan in de jaren vijftig en zestig van de twintigste eeuw. Wat toen leefde was het gevolg van een enorme migratie van het platteland naar de steden. Toentertijd voelden de migranten zich landlopers en verlorenen en onbeschermd in de grote steden, die zich toen in een proces van industrialisatie bevonden. In die tijd gingen de preken vooral over de uittocht en de pelgrimstocht van de gelovigen richting het nieuwe beloofde land. De boodschap van de wederkomst van Christus naar

Dienst in stadswijk Lima

de aarde werd gezien in relatie tot de aanwezige hoop op een nieuw leven. Hij zou elk moment komen om zijn rijk op aarde te vestigen en zijn trouwe volgelingen te kronen. Het gevolg van de visie op de missie van de kerk vertaalde zich in een geforceerde en agressieve prediking en de respons van het volk was overweldigend. Het is een feit, dat de grootste groei van de *evangélicos* en vooral van de *pentecostales* onmiddellijk na de jaren zestig kwam en de meeste bekeerden kwamen uit de Andes-regio. Deze groei hield aan tot de jaren negentig, waarna het minder geworden.

Deze zaken zijn in vergelijking met de jaren vijftig bijna honderdtachtig graden gedraaid. In 2013 wordt er niet veel gepreekt over de wederkomst van Christus. Er is minder nadruk op de *parousia*. Het Koninkrijk van God wordt verbonden met het 'overwinningsleven' van de gelovigen hier en nu. Tegelijk met de verandering van het welvaartsgevoel in de levensvoorwaarden van de Peruanen is er ook een verandering gekomen in de prediking van de pinksterkerken. Heden ten dage wordt er gepreekt over een gerealiseerde eschatologie. Bij de neo-pentecostalen is de overheersende eschatologie die van het preterisme (de profetieën van de eindtijd zijn al vervuld). De meest radicalen verkondigen, dat Christus niet opgestaan is en er dus ook geen wederkomst zal zijn. Hij heeft de sleutels van het koninkrijk al aan Zijn discipelen gegeven. Daaruit volgt, dat zij het koninkrijk op aarde hier en nu moeten vestigen. We zijn geroepen om te regeren en te heersen in welvaart. Natuurlijk wordt deze eschatologie door de meerderheid van de *evangélicos* en de *pentecostales* afgewezen, maar je kunt de invloed ervan in vele gemeenten niet negeren. Een gematigd preterisme leert, dat de gelovigen zich aan het einde van de geschiedenis met Christus zullen verenigen.

Samengevat is de tendens in de pinksterprediking vandaag een 'materialisatie' van het heil. Aanleiding tot bekeringen zijn economische of materialistische motieven, ook al spelen andere factoren als de toekomst van de aarde of de crisis van de planeet een rol. Er is geen helder ecologisch bewustzijn, maar er heerst angst voor het onbekende. Dat is een invloedrijke factor bij bekeringen.

Het staat vast, dat pinksterevangelisatie nu niet alleen probeert antwoorden te geven op de geestelijke vragen van de bevolking, maar vooral ook op de economische

vragen van de mensen. Dat wil zeggen, dat er een verbinding gelegd wordt tussen eschatologie en utopie als zichtbare en concrete manifestatie van het Koninkrijk van God, als antwoord op de aardse behoeften op de weg naar de hemel.
Deze eschatologie komt vooral voor in de Andes-regio (Peru, Ecuador, Bolivia en Colombia) als ook in de meerderheid van de landen in Centraal-Amerika. Het is in de zuidelijke landen van Latijns-Amerika anders. In Chili, Uruguay en Paraguay vormen de *evangélicos* de meerderheid, in Argentinië en Brazilië is het historische of reformatorische protestantisme sterker."

Tijdens een recent bezoek aan Colombia (september 2013) sprak ik met Jhohan Centeno. Hij is voorganger in de Iglesia Quadrangular, één van de grootste pinksterkerken in Colombia met 1500 lokale gemeenten. Hij gaat voor in de eigen gemeente, maar geeft ook catechese en toerusting. Hij is coördinator van de online opleidingen van het seminarie FUSBC in Medellín.

"Vanwege de nadruk op de vier pijlers – met als vierde pijler 'Christus komt terug' – heeft de kerk lange tijd weinig aandacht besteed aan sociaal werk, zoals andere pinksterkerken eerder gedaan hebben. Wel is de kerk inmiddels vertegenwoordigd in alle lagen van de bevolking, zowel in de stad als op het platteland. In sommige dorpen vormen de *pentecostales* zelfs een meerderheid van de bevolking.
Tot en vooral rond 2000 was er een grote gerichtheid in de prediking op de wederkomst van Jezus, maar de gerichtheid is nu meer op de bouw van het Koninkrijk van God hier en nu en het 'overwinnen' van de wereld. De tweede komst van Christus blijft onderdeel van de prediking, maar veel minder prominent. Er ligt nu meer na-

Plattelandsgemeente in Colombia

Kinderopvang in Bogotá

druk op welvaart respectievelijk het welvaartsevangelie en op welzijn.
Bij een recent onderzoek van het seminarie onder leden van de kerk, geeft slechts 22 procent van hen aan dat de wederkomst van Christus een belangrijk onderdeel van het geloof is. Daarentegen geeft ruim 60 procent aan, dat de gaven van de Geest, wonderen en genezingen en de doop met de Heilige Geest wezenlijke onderdelen van het geloof zijn. Van hen vindt 58 procent evangelisatie in de eigen plaats belangrijk, slechts 12 procent zending buiten de eigen plaats. In andere pinksterkerken zie je hetzelfde verschijnsel volgens Jhohan: weinig nadruk op de wederkomst van Christus in de prediking en veel meer op welvaart en welzijn."

Eindtijdverwachting zwakt af

De Pinksterbeweging is geen monolitisch blok; er zijn globale aanduidingen te geven over trends als de drie 'golven', maar die zijn contextgevoelig: gemeenten, die nu ontstaan kunnen kenmerken van de eerste golf vertonen en met de groei van de welvaart een versnelde 'golfbeweging' maken. Economische status en vooruitgang lijken voor mensen, die zich aansluiten bij de pinksterbeweging, belangrijke 'triggers' voor bekering. Gemeenten van hoger opgeleiden uit de midden- en hogere klasse leggen meer nadruk op sociale en politieke actie en ecologisch bewustzijn.
De Pinksterbeweging is ook in Latijns-Amerika geen eenvormig geheel; per regio kan de 'kleur' en invloed verschillen; er is nog geen missiologie vanuit Latijns-Amerika die dit in helder in kaart brengt. Meer dan in Azië is in Latijns-Amerika de Pinksterbeweging bepaald door de politieke situatie (bevrijdingsbewegingen) en de daarbij horende terreur en migraties.
Hoewel tot het jaar 2000 de eindtijdverwachting het belangrijkste missionaire motief was van de Pinksterbeweging in Latijns-Amerika, lijkt in de eenentwintigste eeuw het belang van de *charismata* groter dan de verwachting van de tweede komst van Christus. Mede door de grote aantrekkingskracht van het welvaartsevangelie zal de missionaire drive verder afnemen.

** Latijns-Amerika: beginnend in het zuiden van de Verenigde Staten waar Spaans gesproken wordt en in Mexico tot aan de zuidpunt van Chili.*

– Rutger F. Mauritz was regiocoördinator Latijns-Amerika bij de Gereformeerde Zendingsbond, is nu beroepbaar predikant in de Protestantse Kerk in Nederland en betrokken bij internationaal theologisch onderwijs.

De Geest in klei

Lang geleden bezocht ik op een zondagmorgen een kerkdienst van een – toen nog – kleine pinkstergemeente ergens in Peru. De voorganger heette me hartelijk welkom en nodigde me uit naar voren te komen om te vertellen wie ik was. Hoewel ik het goed verstond deed ik alsof dat niet het geval was. Zomaar naar voren komen en iets over mijn geloof vertellen en dat in onvoorbereid stotterend Spaans, dat was vele bruggen te ver. Te denken gaf het me ook. Ondanks de hartelijkheid voelde ik me onvrij. Voor vreemden opeens iets over mezelf en mijn geloof zeggen? Het voelde als een examen.
De aloude Missie-Zendingskalender liet ooit een prachtige serie kleitabletten zien, gemaakt in Serima, een plaats in Zimbabwe. Op een eenvoudige, haast geabstraheerde, maar zeer sprekende manier laten de tabletten scènes zien rond de grote christelijke feesten. Er wordt gebruikgemaakt van een paar aardse basiskleuren zoals roodbruin en paars.
In bijgaande voorstelling zie je een gebouw waarbij je als kijker van buiten naar binnen ziet. Je bent om zo te zeggen buitenstaander. Onderlangs groeien drie bescheiden plantjes tussen de kerkachtige ramen. In de drie ramen op de bovenverdieping zitten per raam vier mensen tamelijk dicht op elkaar.
Er is al te weinig ruimte om er drie op een rij naar buiten te laten kijken, de vierde piept er zelfs nauwelijks bovenuit. Het lijkt haast of ze naar buiten willen en niet kunnen. Het gaat om een verbeelding van het pinksterverhaal in Handelingen 2.
Met mijn ervaring van lang geleden maak ik van de twaalf leerlingen (want dat zijn ze natuurlijk) hier een wat benauwd clubje, opgesloten in een benarde situatie. Heeft de kunstenaar dat bedoeld? Dat zal wel niet. De figuurtjes gebaren duidelijk met hun handen – een teken van heftige beroering. Wat maakte dat de kunstenaar (of ambachtsman of -vrouw) mij als kijker buiten liet staan? Was het de bedoeling dat ik ernaar zou verlangen binnen te komen? Wat de maker bedoeld heeft valt lang niet altijd samen met wat er op de kijker af komt. Ik blijf puzzelen over wat bij dit kleitablet kerk zijn betekent en waar ik dan wel sta.

— Anne Marijke Spijkerboer is docent aan de leergang Kunst en K/Werk en predikant in Rijswijk.

Een uitdaging aan de kerken

Het Oecumenisch Centrum voor Katholiciteit organiseerde op 5 oktober een ontmoetingsdag over het rapport *The Church – towards a common vision* van de Wereldraad van Kerken. Professor Leo Koffeman gaf een samenvatting van het document met zijn eigen gedachten erbij, en Geert van Dartel gaf een co-referaat vanuit de Rooms-Katholieke Kerk. Beiden toonden zich verheugd over het document. Koffeman legde uit dat de Wereldraad vanaf het begin van zijn bestaan geworsteld heeft met de vraag naar de betekenis van de kerk. Al snel bleek dat de diversiteit van opvattingen daarover zo groot was, dat het vruchtbaarder leek om eerst andere kwesties op te helderen. Een mijlpaal werd bereikt met het document *Baptism, Eucharist and Ministry* in 1982. Dit document mag gerust net zo'n mijlpaal worden genoemd. Een van de sterke punten in het document noemde Koffeman dat het document bij verschillen van opvatting over een aspect van kerk-zijn, niet alleen blijft staan bij het benoemen van die verschillen, maar er ook vragen aan koppelt waarover de kerken intern over moeten nadenken. Daarmee daagt *The Church – towards a common vision* de kerken echt uit. Precies op dat punt lag voor Van Dartel ook een zorg. Zijn mensen van deze tijd in Nederland ontvankelijk voor wat er in het document staat over de verbinding tussen Christus en Kerk? Alleen als christenen een zekere liefde tot de kerk beleven, kan dit document vruchtdragen in de oecumenische dialoog.

MDG-bijeenkomst

In 2015 zal de balans worden opgemaakt van de Millenniumdoelen die in 2000 waren opgesteld in VN-verband. De grote vraag die nu speelt is: wat daarna? Tussen 2012 en 2015 wordt daar veel over gesproken. Ook het Nederlands Platform Millenniumdoelen probeert zijn inbreng hierbij te hebben. Tijdens een bijeenkomst van het Platform op 24 september bracht voorzitter Sylvia Borren verslag uit van wat er intussen gebeurd is. Waarschijnlijk zullen de nieuw op te stellen doelen 'duurzaamheid' als verbindend element hebben.

Is inspiratie te organiseren?

Het Haagse Beraad van Kerken organiseerde in De Boskant een bijeenkomst over inspiratie, vanuit de vraag of je er zelf iets aan kunt doen om persoonlijke bezieling te organiseren. Zeven sprekers vertelden over hun eigen ervaringen op dit punt. Zij

lieten zien dat je wel iets kunt doen om jezelf open te stellen. De tradities reiken ons daar ook het een en ander voor aan, zoals gebed en fysiek bezig zijn. Het loslaten van zekerheden, zelfs het loslaten van jezelf, is vaak nodig om je open te stellen voor inspiratie. Juist als je je op onbekend terrein begeeft, ervaar je op sommige momenten dat je iets van buiten krijgt aangereikt. Tot besluit vatte ds. Julia van Rijn enkele kernpunten uit de dag samen. Er is een verlangen naar spiritualiteit, breed in de samenleving, stelde ze. Mensen zoeken naar rituelen waarin ze zich herkennen. Die behoefte is er vooral bij de kantelmomenten in het leven. De vorm verandert. Het instituut kan niet rekenen op een vanzelfsprekende plaats. Maar de verhalen blijven.

25e Nationale Vredesdag Religieuzen

Op 14 september werd voor de 25e keer de Nationale Vredesdag Religieuzen gehouden. De jaarlijkse Vredesdagen begonnen in 1985, de tijd van de Vredesbeweging. Na verloop van tijd werd het een jaarlijks evenement. Dit jaar kwamen ongeveer 240 vrouwelijke en mannelijke religieuzen en medestanders bijeen rond het thema 'Verspieden en verspreiden'. Spreekster was journaliste en milieufilosoof Agnes Grond. Zij sprak over geloven in het goede te midden van zo veel kwaad, over goed nieuws dat ook te vertellen is, en over uitdagingen die religieuzen vandaag de dag aan kunnen gaan. Een verslag van de dag is verkrijgbaar bij de Konferentie Nederlandse Religieuzen.

Promotie Frans Dokman

De portretten van de hoogleraren aan de muur van de Aula van de Radboud-Universiteit Nijmegen kwamen tot leven tijdens de promotieplechtigheid van Frans Dokman in september. In zijn proefschrift bepleit Dokman dat het cultuurmodel van Hofstede aangevuld wordt met de dimensie religie. Dat doet hij aan de hand van de casus van de periode dat Samuel Kobia secretaris-generaal van de Wereldraad van Kerken was. Kobia probeerde het management op het hoofdkwartier van de Wereldraad te hervormen volgens de principes van *ubuntu*. De leidde tot een botsing met de heersende Europese cultuur. Afrikaanse en Europese manieren van denken verschillend, juist ook op het vlak van religie. Om dit soort cultuurverschillen te illustreren, vertelde Dokman dat in de beleving van de meeste Afrikanen de portretten aan de wand deze mensen werkelijk tegenwoordig stellen. Daarmee had deze promovendus een extra illuster gehoor.

Evert W. van de Poll, *Door de wereld gaat het Woord. Actuele thema's in de mondiale zending,* Heerenveen: Medema, 2013, 229 bladzijden, €14,95

Dit boek verscheen ter gelegenheid van het 40-jarig jubileum van de Evangelische Zendingsalliantie. De auteur heeft ruime praktijkervaring in de zending en is ook op academisch vlak actief in de missiologie.
Als eerste geeft Van de Poll een globaal beeld van de zending vandaag de dag. Hij benadrukt dat de zendingsbeweging in sterke mate gemondialiseerd is, waardoor oude opvattingen over zending geen hout meer snijden. Het tweede deel gaat dieper in op specifieke ontwikkelingen, zoals migratie en kortetermijnzending. In het derde deel neemt de auteur een eigen positie in als het gaat om de noodzaak van doorgaande interculturele zending. Hij onderschrijft geen moratorium van de zending en ziet ook niets in het argument: 'er is in Nederland nog zo veel werk te verzetten'. Het ondersteunen van lokale werkers is goed en nuttig, maar aan deze strategie zitten ook haken en ogen. Ook is er een intrinsieke waarde in het oversteken van de grenzen van de eigen taal, land en cultuur. Het bijbelse patroon van de zending is dat overal tegelijkertijd zending nodig is. Dat staat haaks op de gedachte van 'eigen land eerst'. Van de Poll stelt dat zijn redenering niet alleen geldt voor de westerse landen richting de tweederde wereld, maar ook evengoed omgekeerd. Op die manier is het mogelijk om daadwerkelijk wederzijdsheid te bevorderen.
Dit boek is met veel enthousiasme geschreven en het leest dan ook makkelijk weg. Te makkelijk misschien wel, gezien het feit dat er veel autoriteitsargumenten aangevoerd worden. De zendingswetenschap of 'zendingskringen' worden dan opgevoerd als gezaghebbend, zonder dat dit gespecificeerd wordt. Dit komt de diepgang van de argumentatie niet ten goede. Van de Poll is dan ook op zijn best als hij uit zijn ervaring put en verhalen uit de praktijk vertelt.

– Eleonora Hof, promovenda in de missiologie aan de Protestantse Theologische Universiteit in Amsterdam

Julie C. Ma and Wonsuk Ma, *Mission in the Spirit: Towards a Pentecostal/Charismatic Missiology,* Oxford: Regnum Books, 2010, 312 bladzijden, £ 19,19 (als ebook €7,99)

Dit boek is geschreven door het echtpaar Julie Wonsuk Ma, twee Koreaanse missiologen, allebei verbonden aan het Oxford Centre for Mission Studies en gepromoveerd aan Fuller Theological Seminary. In het verleden redigeerden ze Aziatische theologische en missiologische tijdschriften. Ze hebben allebei verschillende boeken over zending op hun naam staan.

Mission in the Spirit biedt eerst een algemene inleiding en groepeert dan artikelen in twee clusters. Dat verklaart ook de ondertitel: *Towards a Pentecostal/Charismatic Missiology*. De auteurs pretenderen niet dat ze al een pentecostale missiologie hebben, maar willen met deze uitgave er naar toe werken. Hoewel theologen uit de Pinksterbeweging eerder missiologische werken gepubliceerd hebben, is dit de eerste (poging tot) missiologie vanuit het 'zuiden'.

Uiteraard komen in het cluster 'Reflections' hoofdstukken over de Heilige Geest en zijn werk voor. De meest boeiende en diepgravende hoofdstukken zijn echter 'Full Circle Mission', waarin een eerste opzet van een pentecostale missiologie wordt gegeven, en 'Signs and Wonders and a Crack in Worldview' dat gaat over de overwinnende kracht van de Heilige Geest over de geesten en krachten in animistische samenlevingen op de Filippijnen.

In het tweede cluster 'In the Frontline' zijn boeiende case studies te lezen over de pinksterzending in de stad (Manila, Seoul) en op het platteland van de Filippijnen. Gebedsgenezingen vormen een rode draad in deze hoofdstukken, alsmede de kracht en de bijzondere gaven van de Geest. Iedere casus is voorzien van een evaluatieve reflectie. De meest reflectieve hoofdstukken gaan over de rol van vrouwen in de pinksterzending, over theologische vorming en over de Koreaanse pinksterspiritualiteit. De auteurs sluiten dit deel af met een biografisch getint artikel over wat ze zelf op missiologisch vlak geleerd hebben.

– Rutger Mauritz, voorheen regiocoördinator Latijns-Amerika bij de Gereformeerde Zendingsbond

Stephen B. Bevans (red.), *A Century of Catholic Mission: Roman Catholic Missiology 1910 to the Present,* Oxford: Regnum Books, 2013, 313 bladzijden, £ 18,59

Dit missiologische handboek mag niet ongelezen in de kast blijven staan. Het eerste gedeelte, over katholieke missie tussen 1910 en 2010, is wellicht minder interessant, maar de andere delen compenseren dat ruimschoots. Het tweede en derde deel behandelen de katholieke zendingsleer en zendingswetenschap. De laatste twee delen gaan in op specifieke missionaire thema's, zoals getuigenis, ecologie, spiritualiteit en migratie. Een toegevoegde bibliografie biedt de lezer de mogelijkheid tot verdieping.

De systematische behandeling van de zendingsleer en de reeks pauselijke encyclieken over de zending is instructief. Stephen Bevans wijdt in dit deel een hoofdstuk aan het Tweede Vaticaanse Concilie en argumenteert dat dit niet alleen een '*watershed moment*' betekende in de katholieke kerk, maar dat het '*in its deepest intent*' een missionair concilie was dat de plaats van de kerk in de wereld in missionair perspectief wilde doordenken. Bevans wijst daarbij op de invloed van het protestantse zendingsdenken in de centrale openingszin van *Ad Gentes*, het uit 1965 daterende decreet over de zending. Missie werd niet langer gedefinieerd als op bekering en kerkplanting gerichte arbeid onder niet-gekerstende volkeren, maar als wezenskenmerk van de kerk: '*The pilgrim church is missionary by its very nature, for it is in the mission of the Son and the mission of the Spirit that it takes its origin.*' Missionaris Giacchino Campese C.S. laat in het thematische deel zien hoe noodzakelijk het is om de consequenties daarvan verder te doordenken in de context van migratie. Niet alleen vanwege de toenemende pluraliteit in kerk en zending, maar ook vanwege politieke en maatschappelijke controverse beschouwt hij migratie als een centraal missiologisch thema.

Als protestants doctoraalstudent meende ik ooit geen studie te hoeven maken van katholieke missiologie. Dit uitdagende en prachtige boek laat zien hoezeer ik toen ongelijk had.

– Gert Noort, directeur Nederlandse Zendingsraad

Joke Verweerd, *Retour Rantepao,* Zoetermeer: Mozaïek, 2013, 376 bladzijden, €19,90 (als e-book € 9,99)

Het verhaal gaat over het leven van Mirjam, die haar jeugd heeft doorgebracht in Sulawesi, Indonesië. Daar heeft ze een broertje verloren en een pleegbroer gekregen. Na de dood van het broertje gaat het gezin terug naar Nederland. Het gezin heeft heel veel moeite om de draai weer te vinden in Nederland.
Sinds kort heeft Mirjam een vriend, maar echt binden aan hem kan ze nog niet. Als er bericht komt van de pleegbroer dat hij voor een moeilijke keuze staat, krijgt Mirjam de kans om terug te keren naar Rantepao. Ze komt als het ware weer thuis en beleeft het verleden weer. Door de terugkeer wordt ook voor Mirjam haar toekomstbeeld duidelijk.
Daarnaast gaat het leven in Nederland van haar ouders en Jeroen, Mirjams vriend, gewoon door. Vooral Jeroen en Mirjams vader leren elkaar kennen terwijl Mirjam weg is. Liefde en loslaten zijn een belangrijk thema in dit verhaal.
Het verhaal stopt ineens en laat een open einde achter. Dat is wel jammer. Voor tropenkinderen zit er wel wat herkenning in het verhaal. Vooral het leven in twee werelden, wat je hele leven met je mee blijft gaan.
Joke Verweerd schreef dit boek in opdracht van de Gereformeerde Zendingsbond (GZB) ter gelegenheid van het eeuwfeest van de Torajakerk op Sulawesi. Deze kerk werd gesticht door zendingswerkers die door de GZB waren uitgezonden. In de zomer van 2011 is de auteur naar Rantepao geweest en heeft daar iets van het leven van zendingswerkers kunnen proeven.

– Mari-Joke Veenboer, oud-medewerker van de Nederlandse Zendingsraad en voormalig zendingswerker op Java

Catherine Hardwicke
The Nativity Story
2006

Vlak voor Kerst wil ik aandacht schenken aan een film over de jonge Maria. Zo op het eerste gezicht is *The Nativity Story* een echte zondagsschoolfilm. De opnamen zijn mooi, maar het spel van de acteurs is wat vlak, behalve dat van Keisha Castle-Highes, die de rol van Maria speelt. Bij haar wordt Maria een jonge vrouw die doormaakt wat veel jonge vrouwen doormaakten, toen ze onbedoeld zwanger raakten. De belofte van God leidt tot een lijdensweg van verguizing en zelfs steniging. De mensen om haar heen geloven dat zij een grote zonde begaan heeft. Ze vlucht en gaat naar een verre nicht, de oude Elisabeth.

De kracht van de film is dat het allemaal zo wordt uitgebeeld en verteld dat het vandaag weer zou kunnen gebeuren. Het dorp Nazareth is ons niet vreemd. Zeker, er komen ook engelen voor in de film, maar het ontbreekt hen aan het miraculeuze dat de film ongeloofwaardig zou maken.
Gabriël is eerder een voorbijganger die Maria vertelt wat God met haar voor heeft. Maria reageert aanvankelijk vol wantrouwen op het vreemde dat haar wordt gezegd, om dan toch uit te spreken dat het dan toch maar moet gebeuren. Dan is Gabriël weer weg. Maar juist op dat moment vliegt er een duif over haar heen.

Een aanrader voor Kerst ...

– Freek L. Bakker, docent Interculturele theologie, hindoeïsme en boeddhisme aan het departement Theologie van de Universiteit Utrecht

Santaire, El Filón & Roberto Calvo
La Peña. The South American Social Club
Winter & Winter 2010
€22,50

La peña (de kring, het gezelschap) duidt op de Zuid-Amerikaanse muziekbars die ontsproten ten tijde van de dictaturen in onder andere Argentinië en Chili. De radiostations lieten in die tijd alleen muziek horen die het regime welgevallig was. In reactie daarop vond men in de traditionele muziek aanknopingspunten voor de *nueva conción*, het nieuwe lied, waarin gezongen werd over alledaagse zaken, over recht en onrecht, over armoede, onteigeningen, mensenrechten. Zo werden deze muziekbars sociale centra van muziek, dans, samen eten en discussiëren. Ironisch genoeg heeft de onderdrukking ervan door Pinochet juist tot de (ondergrondse) verspreiding van deze muziekvorm in heel Latijns-Amerika geleid. Sinds het einde van de dictaturen komen in de teksten uiteraard ook liefdesperikelen en allerlei menselijke verlangens aan bod.
Deze cd laat horen hoe ontspannen men in de clubs heerlijk musiceert. Je ziet de zon schijnen; je hoort de mensen verhalen vertellen; je leunt eens achterover in je stoel en laat het over je heen komen. Niet een cd om op het puntje van je stoel te gaan zitten, maar juist eentje om de deur bij open te zetten, een glas wijn in te schenken en je mee te laten nemen naar het Argentijnse platteland.
Muzikaal gezien is de muziek bescheiden. Gitaren zijn de enige instrumenten en zij begeleiden de zang. Het zijn de groep Santaires, het duo El Filón en de gitarist Roberto Calvo die zijn instrument bijzonder meester is, die hedendaagse Argentijnse folklore laten horen. Heel aangenaam.

– Marianne Verkade, zangpedagoge met wereldwijde ervaring

TussenRuimte 2014 | 1

Gezondheid en genezing

De missie van Jezus ging gepaard met genezingen. De evangeliën vertellen dat de mensen 'al hun zieken naar hem toebrachten, aan welke kwaal ze ook leden' (Lucas 4:40). Ook in de dienst van de apostelen waren genezing en zorg voor zieken een terugkerend thema. Vanaf het allereerste begin is zending ook medische zending geweest.

Visies op gezondheid en genezing verschillen van cultuur tot cultuur en van kerk tot kerk. In zending, diaconaat en ontwikkelingswerk leidt dat soms tot onbegrip of zelfs pijnlijke botsingen. Medisch personeel uit West-Europa in bijvoorbeeld Afrikaanse landen stuit onherroepelijk op deze verschillen. Maar ook binnen onze eigen cultuur en binnen de kerken is een verschuiving waarneembaar in de kijk op gezondheid en de relatie met het geloof. Het eerste nummer van *TussenRuimte* in 2014 brengt verhalen samen uit de (medische) missionaire praktijk en reflecteert op de verschillende visies op gezondheid en genezing in kerk en zending vandaag.

TussenRuimte 2014 | 2 (juni) heeft als titel 'Tussen Busan en Seoul' en vergelijkt de grote vergaderingen van de Wereldraad van Kerken en de Wereldwijde Evangelische Alliantie in 2013 en 2014. Ook kijken we naar de Koreaanse betrokkenheid bij deze wereldwijde christelijke verbanden.

TussenRuimte 2014 | 3 (september) gaat over het uitzenden van mensen en partnerschap in de wereldkerk.